

سس بیلگی سی دَرسلری

(آواشناسی ، واجشناسی و فرایندهای آوایی زبان ترکی آذربایجانی)

تالیف: شاهپور نوروزی

سس بیلگی سی درس لری

(آواشناسی ، واجشناسی و فرآیندهای آوایی زبان ترکی آذربایجانی)

تالیف: شاهپور نوروزی

کتابنامه :

PL

۳۱۲

۵ س ۹ ن / نوروزی ، شاهپور

سس بیلگی سی درس لری (آواشناسی ، واجشناسی و فرآیندهای آوایی زبان ترکی) / تالیف شاهپور نوروزی . - تبریز : اختر، ۱۳۷۸ ، ۱۱۷ ص.

شابک: ۰ - ۱۹ - ۶۷۵۶ - ۹۶۴

کتابنامه : ص . [۱۱۴] - ۱۱۷ .

۱ . زبان ترکی آذربایجانی - آواشناسی . ۲ . زبان ترکی آذربایجانی - واج شناسی . الف . عنوان .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

گویترین و یترین یارادیش ، دیلری نیزین و رنگ لری نیزین مختلف لیگی ده اونون قدرت علامتترین دیر. شبهه سیز کی، بوندا بیله نلر (عقل و علم صاحب لری) اوچون (آلاهین وحدانیت ینه و اونون هر شئییه قادر اولماسینا دلالت ائده ن) نشانه لر وار دیر!

قرآن کریم ، روم سوره سی ، ۲۲ – نجی آیه

ایچینده کیلر:

اؤن سوؤز

بیرینجی بؤلوم

صامتئر (همخوان ها)

صامتئر آبییرما یوللاری

صامتئر عمله گلمه اوصولونا گؤره آبییرما

صامتئر " کار " یا " جینگیلتی لی " اولدوغونا گؤره آبییرما

صامتئر یوموشاق داماغین وضعیت ینه گؤره آبییرما

آذربایجان دیلی نین صامتئر باره سینده

صامتئرین فرق لندییریجی علامتئر

ایکینجی بؤلوم

صانتئر (واکه ها)

صانتئر آبییرما یوللاری

دوداقلارین وضعیت ینه گؤره صانتئر آبییرما

اوجونجو بؤلوم

فوننتیک حادثه لر (فرآیندهای آوایی)

آهنگ قانونو

صائتترین آهنگی

صائتئر ایله صامتترین آهنگی

صامتترین اویوشماسی

فرق لشمه حادثه سی

سَئترین یئر ده بییشیمی

هجا

سَس آر تیمی

سس دوشومو

واژه نامه آواشناسی

آذربایجانجا-فارسجا

انگلیزجه-آذربایجانجا

استانبولجا-فارسجا

قایناقلار (فهرست منابع)

اۋن سۆز

انسان سۆزۈ "انس اولماق ، يۇۋۇماق " سۆزۈندىن آلىنمىشىدۇر.

دىل ، انسانلار آراسىندا " اۇيغۇنلۇق ، يۇلانىما ، يۇۋۇشماق " ياراتدىغى اۋچون بىشەرە چۇخ اھمىتلى اولمۇشۇدۇر.

" دىل " سۆزلردىن ، سۆزلر ايسە سىلردىن يارانىپ دىر. انسانىن مادى و معنى ايره لى لمە (قاباغا گنتمە) سى دە ائله بو سىلر ايله باغلى دىر. چونكى ، هر انسان اۋز تجربه سىنى ، بىلىگى نى ، اينانىش ىنى ، گۇروشلىرىنى ، ايسته يىنى و (يازىلى يا شفاهى اولاراق) سىلرىن يۇلو ايله اۋ بىرى كىمسە لره چاتدىرىپ اولارلىن دا آلىندىن تۇتا بىلمىشىدۇ.

يۇخارىدا دىدىگىمىز كىمى ، سۆزلر دانىشلىق سىلرىندىن يارانمىشىدۇر.

دانىشلىق سىلرى نىن اۋزه لىك (خصوصيت) لرىنى آراشدىران علمىن آدىنا " سىس بىلىگى سى " (آواشناسى) دىيىرىك. بو علمده ، سىلرىن عملە گلە يىنلرى ، سىلرىن عملە گلە يۇلو ، سىلرىن بىر- بىرلىنە اولان تاثيرلرى (فوننتىك حادثه لرى) ، هجا ، وۇرغۇ (تكيه) ، صامت بىرلشمە لرى و آراشدىرىلىر.

بىرىنجى بۆلۈم

صامتتُر (سَس سیزلُر)

(همخوان ها)

consonants

صامت‌لر (سَس سیزلر)

سوزلر ، دانیشیق سسلریندن یارانمیشدی. " **دانیشیق سسلری** " (آواهای گفتاری) هوا آخینی (جریان هوا air stream) نین دانیشیق عضولرینده اولان حرکت یندن عمله گلیر.

دانیشیق عضولرینده حرکت انده ن هوا آخینی نی "جهت" باخیمیندان ایکی یئره بؤلمک اولار:

(الف) آغ جیگره گیره ن هوا آخینی (جریان درونسوی)

(ب) آغ جیگردن چیخان هوا آخینی (جریان درونسوی)

دیلمیزده کی دانیشیق سسلری نین یارانماسی ، یالنیز هوا آخینی نین آغ جیگردن (اوتکه/ اؤفکه لردن) چیخماسی ایله اولاسی (ممکن) اولور. ^(۱)

دانیشیق سسلرینی عمله کتیره ن عضولره "دانیشیق عضولری" (اندام های گفتاری) دئییلیر.

دانیشیق عضولرینی اؤچ بؤلومه بؤلمک اولار:

(۱) تنفس عضولری

(۲) سَس تنللیری (تارهای صوتی vocal cords)

(۲) بوغاز ، آغیز و بورون بوشلوقلاری

دیب یازی:

(۱) بورادا دنمه لی بیک ، دانیشیق سسلری اولمایان "أسنه مه و خورولتو" هوا آخینی نین آغ جیگره گیرمک (نفس آماق) یولو ایله یارانیر.

(۱) تَنَقَسْ عُضُولَرِي:

آغ جیگر (اؤفکه لر) ، اؤز مخصوص فَعَالِيَت لَرِي ايله اؤزونده اولان هاوانی فشار ايله یوخاری عضولره گونده ریر.

(۲) جینگیلیتی یارادان سَس تئلری:

خیرتده ک یولو ایکی " اینجه ، انلی " پرده ايله آچیلیب اورتولور. بو ایکی پرده نی أفقی جهته یان- یانا دوشه نیلی اولان ایکی دوداغا بنزه تمک اولار. هاوا آخینی ایچری گیره نده ، بو ایکی پرده بیر- بیریندن آرائی اولور. بو پرده لره " سَس تئلری " (تارهای صوتی) دئییلیر.

آغ جیگردن چیخان هاوا آخینی ، سَس تئلرینه چاتاندا، سَس تئلری (پرده لر) دورد وضعیتده اولای بیلر:

(الف) بیر- بیرینه کیپله شمیش وضعیت:

بو حالتده پرده لرین بیر- بیرینه کیپله شمه سینه گوره آغ جیگردن چیخان فشارلی هاوا آخینی ، پرده لرین آلتینا دولماقلا اولارین بیردن- بیره انشیدیلن پارتلایش سسی ايله آرالاشماسینا (آچیلماسینا) سَبَب اولور (اؤسکورمک ايله بو پارتلایش سس ینی آیدینجا انشیتیمک اولار) .

(ب) بیر- بیرینه توخونان (جینگیلیتی یارادان) وضعیت:

بو حالتده پرده لرین اوجو بیر- بیرینه چوخ یاخین اولدوغو اوچون ، هاوا آخینی اولارین آراسیندا کچه بیلمه بیلر. پرده لرین آلتیندا دایانیمیش هاوانین فشاری ، پرده لرین آرالاشماسینا سَبَب اولور. پرده لرین آرالاشماسی ايله هاوادان بیر بؤلومو پرده لرین آراسیندا یارانان جیگردان (آچیق لیقدان) کچه بیلیر

(ھاوا كنجَن بو جيغیرا glottis دئییلیر). پرده لر ، آچیلیب اوزاقلاشدیقدان سوئرا تنز ایلکین وضعیت لرینه قاییدیرلار. دئمک ، ھاوا آخینی یولو یئنی دن باغلانیلیر. پرده لرین آلیندا دایانان (توپلاشان) ھاوانین فشاری، یئنه ده پرده لرین آراشماسینا سَبَب اولوب بو وضعیت چوخ سُرعتله دؤنه- دؤنه تکرار اولور.

پرده لرین تنز- تنز آچیلیب اورتولمه سینه ، پرده لرین تیتیره مه سی (ارتعاشی) دئییلیر.

سس تنلری نین تیتیره مه سی ایله عمله گلن دانیشیق سسلرینه " جینگیلیتی لی سسلر " (آواهای واکدار ، واکبر) دئییلیر.

(م ، ن ، ل ، ب ، د ، گ ، ق ، ج ، و ، ز ، ژ ، ی ، غ صامتلی و ھابئله بۆتون صانتلر جینگیلیتی لی دیر.)

(ج) آرالاریندا کیچیک بیر ھاوا یولو:

بو حالتده ، پرده لرین آراسیندا کیچیک بیر جیغیر (آچیق لیق) اولدوغو اۆچون، ھاوا آخینی سس تنلرینی تیتیره تمه دن ، سورتؤنمه (سایش) سسی ایله یوخاری چیخیر. " ح / ه " صامتی بو یوللا عمله گلیر.

(د) بیر- بیریندن آالی:

بو وضعیتده ایکی پرده بیر-بیریندن آالی اولوب ھاوا یولو آچیق اولور. دئمک ، ھاوا آخینی سس تنلرینی تیتیره تمه بییر.

سس تنلری نین تیتیره مه یین واختی عمله گلن دانیشیق سسلرینه " کار سسلر " (آواهای بیواک) دئییلیر.

(پ ، ت ، ف ، س ، ش ، چ ، ه / ح ، خ سسلری کار دیر.)

۳) بوغاز بوشلوغو، بورون يوشلوغلو، آغيز بوشلوغو ايله ديل،
ديلچك، داماق، ديشلر، دوداقلار و هابئله ديشلرين آرخاسينا "
دانشيق عضولرى" (اندام هاى گويابى) دنبييلير.

صامتلىرى آيىرما يوللارى

صامتلىرى دۇرد يوللا آيىرماق اولار:

- ۱) عَمَلَه گلمه يئرینه گۆره
- ۲) عَمَلَه گلمه اوصولونا گۆره
- ۳) كار يا جينگىلىتى لى اولدوغونا گۆره
- ۴) يۇمۇشاق داماغىن وضعيت ينه گۆره

صامتلىرىن عمله گلمه يئرلىرىنى آيدىنجا تانيماق اوچون ، آغزى نىچه يىره بۇلمك اولار:

اوست ديشلىرىن آرخاسى (لثه لىر) : برك و سۇموكلو اولوب حركت سىز دىر.

سرت داماق (سختكام soft palate): ديشلىرىن آرخاسىندان سونراكى بۇلومه دىيىلىر، برك و سۇموكلو اولوب حركت سىز دىر.

ديشلىرىن آرخاسى ايله سرت داماغىن بيتيشدىكى (ياپيشان) يىره " يۇواق يئرلىرى " palato-alveolar (واجگاه لثوى-كامى) دىيىلىر.

يۇمۇشاق داماق (ترمكام): سرت داماقدان سونراكى بۇلومه دىيىلىر. اتلى و يۇمۇشاق دىر. اونون آشاغى- يۇخارى حركت انتمه سى ايله بورون بۇشلوغونون يولو آچىلىب ، باغلانىلىر.

دىلچك (ملاز، زبان كوچك uvula): يۇمۇشاق داماقدان آسلانان ات دىر.

آغیزدا گۆستریلن کیمی ، دیلده ده نچە بۆلۈمۈ گۆستۈرە بیلرک:

* دیلین ، آلت- اۆست دیشلرە توخونان بۆلۈمە " دیلین اۆجۆ " (ئک زبان) دئییلیر. (۱)

* دیلین ، یوموشاق داماق آلتیندا یاتان بۆلۈمە " دیلین آرخاسی " دئییلیر. (۲)

* دیلین اۆنۆ ایله آرخاسی ، آراسینداکی بۆلۈمە " دیلین اورتاسی " دئییلیر.

دیپ یازی:

(۱) **اینجە صانتلر front vowels** (واکە های پیشین / پیشزبانى) ، دیلین اۆن بۆلۈمۈندە یارانیر. اونا گۆرە اونلارا " **اۆن سیرا صانتلر** " دە دئییلیر.

(۲) **قالین صانتلر back vowels** (واکە های پسین / پسزبانى) : دیلین آرخا بۆلۈمۈندە تلفظ اولونور ، اونون اوچون اونلارا " **آرخا سیرا صانتلر** " دە دئییلیر.

صامتلىرى عَمَلە گلمە يئرلرینه گۆره آيیرما

صامتلىرى، ھاوا آخینی نین مانعه (closure گرفتگی) ایله توش گلمه سیندن تۆره نیر.

ھاوا آخینی نین مانعه یه توش گلیب دایانیدیگی یا سورتۆنمه (friction) ایله کئچدیگی یئرلره " عمله گلمه یئرلری " (place of articulation واجگاه ، مخرج) دئییلیر.

صامتلىرى ، عمله گلمه یئرلرینه گۆره یئددی جرگه یه بۆلمه لی بیک:

- ۱) قوشا دوداق صامتلىرى (همخوان های دولبی): ب ، پ ، م.
- ۲) دوداق- دیش صامتلىرى (همخوان های لبی- دندانی) : ف، و.
- ۳) دیل اؤنۆ- دیش آرخاصی صامتلىرى: ل ، ن ، ت ، د ، س ، ز.
- ۴) دیل اؤنۆ- یوواق صامتلىرى: ر ، چ ، ج ، ش ، ژ.
- ۵) دیل اورتاسی- سرت داماق صامتلىرى: ک ، گ ، ی.
- ۶) دیل آرخاصی- یوموشاق داماق صامتلىرى: ن، ک ، خ ، غ.
- ۷) اودلاق صامتلىرى (همخوان حلقى): ه / ح.

صامتلی عَمَلَه گَلْمَه اَوْسولونا گُورَه آییرما

هاوا آخینی (خیرتده کدن چیخدیقدان سوئرا) اؤز یولوندا ایکی جؤر مانعه یه توش گلیر:

(۱) تام مانعه (گرفتگی کامل complete closure)

(۲) یاریمچیق مانعه (گرفتگی ناقص incomplete closure)

صامتلی عملَه گتیره ن مانعه نین "تام" یا "یاریمچیق" اولدوغونا گُورَه ، صامتلی ایکی یئره بؤلْمک اولار:

(۱) کیپله شَن صامتلی (همخوانهای انسدادی ، بستواج ها stops)

(۲) سؤرتوئن صامتلی یا « نُوولُو صامتلی » (همخوانهای سایشی،سایواج ها fricatives / spirant /

سؤرتوئن صامتلی ، یاریمچیق مانعه دن ؛ کیپله شَن صامتلی ایسه تام مانعه دن عملَه گلیر.

مانعه یاراتماقدا نقشلی اولان عُضولری، ایکی یئره بؤلْمک اولار:

الف) فَعَال عُضولر (active articulator) : اؤز حرکت انتمه لری ایله مانعه یارادان عُضولره دئییلیر. دیل ، دوداقلار، آلت آنگ، یوموشاق داماق و دیلچک فَعَال عُضولردن دیر.

ب) غیر فعال عضولر (passive articulator) : حرکت سیز اولان عضولره
دنییلیر. دیشلر ، دیشلرین آرخاصی ، یوواق یئرلری و سرت داماق ؛ غیرفعال
عضولردن دیر. (۱)

دیب یازی

(۱) مانعه ، فعال عضولرین ، غیرفعال عضولره یاخینلاشما یا کیپله شمه سیندن یارانیر.

کیپله شَن صامتِر ، اۆچ مرحله ده عمله گلیر:

(۱) بیر یا ایکی فعال عضو (عمله گلمه یئرلری نین بیرینده) ، غیرفعال عضولردن بیرینه کیپله شیب هاوا آخینی نین یولوندا تام مانعه یارادیر. بو مرحله یه " باشلانغیج مرحله سی" (مرحله آمادگی یا گرایش) دئییلیر.

(۲) هاوا آخینی یولوندا مانعه یارانماقلا ، اونون حرکتی چوخ آز مدت اوچون دایانیلیر. بو مرحله یه " فصله مرحله سی" (مرحله درنگ یا گیرش) دئییلیر.

(۳) حرکت دن دایانان هاوانین فشاری مانعه نی محو ائدیپ ، تلفظ اولونان سسی ، ائشیدیریک. بو مرحله یه " سولوق مرحله سی" (مرحله انجام یا رهش) دئییلیر.

مانعه نین نجه محو ائدیلمه سینه گوره، کیپله شَن صامتلی ، دورد یئره بؤلْمک اولار:

(۱) کیپله شَن – پارتلیان صامتِر (همخوان های انسدادی- انفجاری): پ ، ت ، ب ، د ، گ ، ق صامتلی

(۲) کیپله شَن – سوزولن صامتِر: م ، ن ، ل صامتلی

(۳) کیپله شَن- تیره ک صامت (همخوان لرزشی): ر صامت

(۴) قووشوق یا کیپله شَن- سورتون صامتِر(همخوان های مرکب یا انسدادی-سایشی): چ ، ج صامتلی

یئرده قالان اون (۱۰) صامت ایسه سورتون (نولو) صامتِر دیر.

صامتلی " کار " یا " جینگیلیتی لی " اولدوغونا گوره آیرما

سس تنللی نین تیتره مه سی ایله عمله گن صامتله " **جینگیلیتی لی صامتله** " (همخوان های واکدار voiced) دئییلیر.

سس تنللی نین تیتره مه دیگی واختدا عمله گن صامتله " **کار صامتله** " (همخوان های بیواک voiceless) دئییلیر.

جینگیلیتی لی صامتلی ایکی یئره بؤلک اولار:

(۱) **سونور صامتله** (همخوان های رسا sonorant): جینگیلیتی لی صامتله دن، دورد صامت (م، ن، ل، ر) سونور دور. بو صامتله ده ، سس تنللی نین تیتره مه سی دیگر صامتله ده اولدوغوندا فرقلی اولراق آهنگلی (موزون) دیر.

هابئله ، هاوا آخینی نین یولو (عمله گلمه یئرلی نین بیرینده) بیر یاندا باغلی (توتوق) اولارکن او بیری یاندا آچیق اولور. (دئمک، بو صامتلی عمله گلمه اولولونا گوره ، صامتله دن آرتیق ، صانتله بنزه تمک اولار.

(۲) **کویلو صامتله** (همخوان های گرفته): سونور اولمایان جینگیلیتی لی صامتله " کویلو صامتله " دئییلیر.

هابئله ، کار صامتله ده کویلو صامتله دن سایلمیشدی؛ چونکی ، بو صامتله عمله گن واختدا سس تنللی تیتره مه ییر. (۱)

دیب یازی

(۱) صانتله ده ، سس تنللی نین تیتره مه سی آهنگلی و هاوا یولو آچیق دیر.

صامتلىرى يۇمشاق داماغىن وضعيت ىنه گۇره آيىرما

هاوا آخىنى خىرتده كدن (بوغاز بوشلوغوندان) يۇخارى چىخديقدان سونرا ، ايكى يول ايله انشىگه چىخىر:

الف) بۇرۇن بوشلوغو (حفره بينى ، خيشوم) يولو

ب) آغيز بوشلوغو (حفره دهان) يولو

يۇمشاق داماغ ، اشاغى حركت انده نده ، بۇرون بوشلوغونون يولو آچىلىر. هاوا آخىنى نىن بو يولدان انشىگه چىخماسى ايله " بۇرۇن صامتلىرى " (همخوان هاى خيشومى) يارانىر. " م ، ن " صامتلىرى بو يولا يارانىر.

يۇمشاق داماغ داماغىن يۇخارى حركت انتمه سى ايله بۇرون بوشلوغونون يولو باغلانىب هاوا آخىنى يالنىز آغيز بوشلوغوندان كىچه بىلىر. بنله ليكله " آغيز صامتلىرى " (همخوان هاى دهانى) يارانىر.

آذربایجان دیلی نین صامتلی باره سینده

تاریخی باخیمدان ، ۸- نجی میلادی یوزایللیکده داش اوزه رینده (اوستونه) یازیلیمیش گوی تۆرک (اۆرخون- یئنی سئی) الفباسیندا " ج ، خ ، ژ ، ف ، ف ، ق ، و " صامتترینه توش گلمک اولماز. دنمک ، بو یئدی صامت ، سونرالار اؤزگه دیلردن آلینمیش و تۆرکجه سۆزلره داخل اندیلیمیشدی.

ایندیکی دیلیمیزده ۲۳ صامت سس اولموش ، " ر ، ژ ، غ " صامتلی ایله باشلانان تۆرکجه سۆز یوخدو.

آذربایجان تورکجه سینده ایشله ن صامتترین جدولی

جدول همخوان های ترکی آذربایجانی

نوؤلو (سایشی) (سورتونن صامتله)		کیپله شن صامتله (همخوان های انسدادی / بستواج ها)							سؤزولن	تیره ک	پارتلایان		کیپله شن - نوؤلو	
		پ	ب	ف	و	س	ش	خ						
-	-	-	-	ب	پ	-	-	م	-	-	-	-	قوشا دوداق صامتله	
و	ف	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	دوداق- دیش صامتله	
ز	س	-	-	د	ت	-	ل	ن	-	-	-	-	دیل اونو- دیش آرخاصی صامتله	
ژ	ش	ج	چ	-	-	ر	-	-	-	-	-	-	دیل اونو- یوواق صامتله	
ي	-	-	-	گ	ک	-	-	-	-	-	-	-	دیل اورتاسی- سرت داماق صامتله	
غ	خ	-	-	-	ک	-	-	ن (نگ)	-	-	-	-	دیل آرخاصی - یوموشاق داماق صامتله	
-	ح/ه	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	اودلاق صامتی	
جینگیلتیلی	کار	جینگیلتیلی	کار	جینگیلتیلی	کار	جینگیلتیلی (واکدار)								
کؤیلو صامتله (همخوان های گرفته / بریده) obstruent						سؤنور صامتله								
آغیز صامتله (همخوان های دهانی)						بؤرون صامتله								

صامتترین فرق لندیرجی علامتتری

صامتتری بیر- بیریندن آبیرون خصوصیت لره صامتترین " فرق لندیرجی علامتتری" ی (مشخصه های تمایز دهنده distinctive features) دنییلیر.

عمله گلمه یئری (واجگاه) ، عمله گلمه اوصولو (شیوه تولید) ، جینگیلیتی لی لیک (واکداری)، آغیز یا بۇرون صامتتریندن اولماق ، صامتترین آن اونملی فرق لندیرجی علامتتریندن دیر.

صامتترین بو دورد فرق لندیرجی علامتترینی ، عمله گلمه یئرینه گوره بئله آچیقلامالی بیق:

۱) قوشا دوداق سامتلىرى (ب ، پ ، م)

" ب ، پ ، م " سامتلىرى ، قوشا دوداق سامتلىرى (همخوانهائى دو لبى) آدلانمىشىدىر؛ چونكى ، مانعه (گرفتگى) دوداقلارين بىر- بىرىنه كىپله شمه سىندن عمله گلمىشىدىر.

دئمك ، اوست دوداق ، آلت دوداغا كىپله شىب هاوا آخىنى يولونو باغلايىر ، يوموشاق داماق دا يوخارى قالخىب بورون بوشلوغونون يولونو باغلايىر. دوداقلارين آرخاسىندا قالانمىش (توپلاشان) هاوا آخىنى نىن فشارى ، دوداقلارين بىردن - بىره آچىلماسىنا سبب اولور. دوداقلار انشىدىلن پاتلايىش سس ايله آرالايشير.

بونا گوره " ب " و " پ " سامتلىرىنه قوشا دوداق سامتلىرى ، كىپله شن - پارتلايان سامتلىر ، آغيز سامتلىرى دىيلىر.

آنچاق " م " سامتى نىن يارانماسىدا يوموشاق داماغىن يوخارى قالخمادىغى اوچون بورون بوشلوغونون يولو آچىق قالىب هاوا آخىنى نىن بىر بولومو دوداقلار آچىلماقدان قاباق ، بوروندان انشىگه سوزولور. اونون اوچون ده بو سامته ، قوشا دوداق ، كىپله شن - سوزولن ، سونور ، بورون سامتى دىيلىر.

" ب " و " م " سامتلىرى جىنگىلىتى لى ، ؛ " پ " سامتى كار دىر.

سامتلىر ايله صانتلىرىن قونشولوغو:

" ب " سامتى ، سوز باشىندا ، بوتون صانتلىردن قاباق ايشله نىر : بال (عسل) ، بوغدا (گندم) ، بيچاق (چاقو) ، بوش (خالى) ، بئل (كمر) ، بورك (كلاه) ، بزه ك (آرايش) ، بىلمك (دانستن) ، بوكمك (خم كردن).

" سوز باشى " (آغاز واژه) ، سوزلىرىن اول ينده (باشلاندىغى) صانت يا سامته دىيلىر.

" ب " صامتی ، سوژ اورتاسیندا دا ایشله نیر: قابار (تاول) ، کوبود (زُمخت) ، کوبه (حاشیه لباس) ، ده برتمک (جنبندن) ، گوبه لک (قارچ).

" ب " صامتی ، سوژ سونوندا دا چوخ ایشله نیر : قاب (ظرف) ، دیب (ته چیزی) ، گوروب (دیده ؛ از این نوع فعل در کتاب " آذری دیلی نین گرامری " تالیف : پیر هاشمی ، قیسا فعل (فعل کوتاه) ص ۱۵۰ ، و در کتاب " آذربایجان دیلی نین گرامری " مؤلفین : قاسم حسنوف و ... بنام " فعلی باغلاما " ص ۱۱۶ نام برده شده است که همان " وجه وصفی " و " گروه فعلی ناخود ایستا " در زبان فارسی است) ، توتوب (گرفته ، وجه وصفی) ، یازیب (نوشته ، وجه وصفی).

اسکی تورکجه ده " ب " صامتی اولان سوژلر ، آرا – سیرا (بیر کئچ بیر) ، یئنی تورکجه ده " و " صامتی ایله تلفظ اولونور (بو ده گیشیلمه حادثه سینه consonant shift دئییلییر).

اسکی تورکجه	یئنی تورکجه
بار(ماق) ^(۱)	وارماق ^(۲) (گنتمک)
بئر	وئر(مک)
ته به	دوه
آب	آو(اوو :شکار)
سوئب	سوئو (سو :آب آشامیدنی)
ساب	ساو (سوو: یو کلمه " سَس – سوو " اصطلاحیندا قالیب " سس" معناسینا دیر؛ ساوالان (سبلان) دا بو سوزدن آلینمیشدی.

هابئله – اسکی تورکجه ده " ب " صامتی ایله باشلانان بیر نچه سوزوموز ، ایندیکی دیلیمیزده " م " صامتی ایله تلفظ ائدیلییر:

بینمک (اسکی تورکجه ده) : مینمک (یئنی تورکجه ده) ^(۳)

بین : مین (هزار)

دیب یازی:

۱) " بارماق " مصدریندن آلینان " باریش " سوزو حله ده اوز اسکی قورولو شونو پوزمامیشدیر. صلح چاغی انلر آراسیندا " گنت – گل " چوخ اولدوغو اوچون ایندی " باریش" سوزو " صلح " معناسینا ایشله نیر

(اسکی تورکجه ده ، صلح ایشینه " باز قیلماق " دئییلیردی).

۲) " وارماق " سۆزو اسكى لشميش سۆزلردن سايلىر. ۱۶-نجى يوز ايللىكده ياشايان تبريزده آنادان دوغولموش " رحمتى " آدلى بير شاعر ، بو سۆزو " باشا وارماق " (باشا گنتمك) ، اصطلاحيندا ايشله تميشدى:

زاهد اگر منيمله اوتورماسا روا دير بير يئرده باشه وارماز سجاده ايله باده

۱۶-نجى يوز ايللىگين ان آدليم و بؤيوك شاعرى " ملا محمد فضولى " ده اوز شعرينده بو سۆزدن يارارلانميشدى:

جيگرىم قانينى گۆز ياشينه توكدون ، اى دل واره - واره اونى قلزم ، بونى جيحون انتدين

واره - واره : گنتديكجه

" فضولى " باشقا بير بير شعرينده " وارماق " مصدريندن " وار " سۆزو فعل امر اولاراق " بوراخ ، گنت " معناسينا ايشله نميشدى (ايکينجى مصراعده كى " وار " سۆزونو دئييريک).

واربير درديم كه چوق درمندان آرتيقدير منه قوى منى درديمله ، درمان انيلمه ، وار ، اى حكيم

۳) بو حادثه نين ترسى ده باش وئرميشدى: آمتى (اسكى توركجه) - ايندى (بوگونكو توركجه).

" پ " صامتی ، سۆز باشیندا ، سکیز صائتدن قاباق ایشله نه بیئر: پوزماق (۱- باطل کردن ۲- پاک کردن نوشته ، زدودن) ، پورسوق (راسو) ، پوسماق (کمین کردن) ، پیچیلتی (نجوا) ، پورتمک (سرخ شدن از تب یا خشم) ، پیٹی (دیزی) ، په لئک (الکن) ، پایاق (کلاه پوستی).

" پ " صامتی سۆز اورتاسیندا دا ایشله نیر: ایپک (ابریشم) ، کورپه (نوزاد) ، توپورمک (تَف کردن) ، سه په له مک (پاشیدن) ، توپلاماق (گرد آوری کردن) ، تاپماجا (معما) ، توپوق (مچ پا) ، سوپا (کره الاغ) ، چاپیق (خراشیدگی گلوه در صورت انسان) ، یارپیز (گیاه پونه ؛ راسوی هندی).

" پ " صامتی سۆز سونوندا چوخ آز ایشله نیر : ساپ (نخ) ، ایپ (طناب) ، توپ ، کوپ (خمره) ، گوپ (چاخان).

" پ " صامتی ، شکیلچیلرده (پسوندلرده) ایشله نمه میش ؛ یالنیز سۆز کؤکونده (ریشه واژه) ایشله نیر.

" م " صامتی ، سۆز باشیندا ، سکیز صائتدن قاباق ایشله نیب یالنیز " ا " صائت یندن قاباق ایشله نمیر: مارال (گوزن) ، موئال (خیک پنیر) ، مونجوق (مینجیق) ، میریق (کج ؛ دوداغی میریق : لب شکری ، خرگوشی) ، مورگو (چرت ، خواب سبک) ، موچوک (دنبالچه) ، ممه ، میلچک (مگس).

" م " صامتی ، سۆز اورتاسیندا دا چوخ ایشله نیر: امک (کار ، زحمت) ، یئملیک ، (آلا شنگ ، لحيه التيس) ، دوئان (میغ ، مه) ، سؤمسؤنمک (ولگردی کردن) ، قامچی (تازیانه) ، قومارالاماق (محاصره کردن) ، چیممک (ابتنی کردن) ، چؤمبه لمک (چمباتمه زدن).

" م " صامت ینه سۆز سونوندا دا توش گلکم اولار:

آخشام ، یونده م (کونده م : چم و خم کار ، یونده م سیز : زشت) ، اولوم – دیریم (مرگ و زندگی) ، آلیم – ساتیم (خرید و فروش) ، سالخیم (خوشه ، اوزوم سالخیمی : خوشه انگور) ، قوم (شن) ، یئم (علوفه).

ايندىكى دىلېمىزده مصدر شكىلچى سى اولان " - ماق / مك " شكىلچىلرى ، ۸-
نجى ميلادى يوز ايللىكده ايشله ك (رايچ) اولماياراق فعللرين مصدر علامتى يوخ
ايدى. (۱)

تور (اسكى توركجه ، مصدر دير) : دورماق (ايستادن)

توپ : توپلاماق (گرد آورى كردن)

بيچ : بيچمك (نوشيدن)

ايچ : ايچمك (نوشيدن)

كئچ : كئچمك (گذشتن)

ياشا : ياشاماق (زيستن)

يئ : يئمك (خوردن)

اسكى توركجه ده ، دئمك اولار ، " پ " صامتى ايله باشلانان سوز يوخدو.

ديب يازى :

(۱) يئرى گلميشكن دنمه لى بيك ، ايگيرمى يه ياخين سوزون سونونداكى " مك / ماق " مصدر علامتى
دنييلدير.

ايلمك (گره قالى) ، چولمك (ديزى) ، دورمك (لوت ، توركجه ده بلله ده دنييلير) ، اوئماق (عشيره) ،
بارماق (انگشت) ، باشماق (كفش) ، توخماق (تخماق) ، داماق (كام دهان) ، جيرماق (پنجه ي پرنده يا
حيوان) ، چوماق (چماق) ، چاخماق (چخماق) ، قارتماق (قاتماق ، كرتمك : شوره سر) ، قارماق
(چنگك) ، قايماق (خامه ، سرشير) ، قويماق (آش كاچى) ، مايماق (خنگ و كودن) ، ياشماق (روبند
زنان) ، ياماق (پينه و وصله) ، يوماق (كلاف نخ) ، قازماق (ته ديگ) .

(دیلیمیزده کی) صامتلباشقا صامتله ایله یان- یانا (بیتیشیک) ده ایشله نمیشدی.

ایکی یا اوچ صامتین یان - یانا ایشله نمه سینه "صامت بیرلشمه لری" (خوشه های همخوانی) دئییلیر.

اؤرئک لر: آلت (پایین) ، اؤست (بالا) ، بَرک (سخت) ، بؤرک (کلاه) ، قیرخ (چهل) ، یورد (سرزمین) ، اؤمماق (آرزو کردن) ، آخساق (نگ) ، اؤرتمک (پوشاندن) ، قارغا (کلاغ) ، قالمماق (برخاستن) ، دارتماق (آرد کردن ، وزن کردن).

صامت بیرلشمه لرینی ایکی سؤزون آراسیندا دا گؤرمک اولار : بال پته گی (کندوی عسل) ، بالیق قولاغی (گوش ماهی ، نوعی صدف دو کفه ای) ، ایلدیریم سسی (تندر ، آسمان غرنبه) ، گوز یاشی (اشک چشم ، سرشک) ، آخشام باشی (شامگاه) ، ایلان بالیغی (مار ماهی).

دیلیمیزده ایشله ن صامتترین سای ۲۳ صامت دیر و اونلارین یان - یانا اؤتورماسیندان ۵۲۹ صامت بیرلشمه سی یارانا بیلر:

$$\text{صامت بیرلشمه سی } ۵۲۹ = ۲۳ \times ۲۳ \text{ صامت}$$

بیز بؤرادا ، ایکی سؤز آراسیندا بیرلشمه لری یوخ ، آنجاق ساده و یا دؤزه لته (شکیلچی لر ایله دؤزه لن) سؤزلرده کی بیرلشمه لری گؤستره جه بیک . دیلیمیزده بو جور بیرلشمه لرین سای ایکی یوزه یاخین دیر.

" ب " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتله:

بل: قابلمه (قابلمه تورکجه بیر سؤز دؤر)

بق: قابقاجاق (ظروف آشپزخانه)

" پ " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتلا:

پپ: توپپوز (۱- نوعی خار معروف به شکر تیغال ۲- عمود آهنی) ، شیبیلتی (نام آوا) ، هویپانماق (پریدن از بلندی ؛ اوپپولماق ، " ه " صامتی سونرالار بو سوزه آرتیریلیمیشدی).

پچ : قیپچینماق (کمر و بودن) ، قیپچینماق دا دئییلیر.

پد: تاپداماق (کوبیدن با چوب و لگد)

پر: توپراق (خاک ، در اصل تورپاق) ، اپریمک (فرسوده شدن)

پس : گوپسه مک (کوبیدن ، گوپسو : چکش کلفت) ، قاپساماق (غصب کردن) ، ساپ – ساری (زرد زرد ، کاملا زرد)

پگ : سپگیل (لکه روی صورت ، مک مک)

پق: چاپقین (غارت)

پل : کیپله شمک (بهم چسبیدن) ، قاپلان (قافلان : پلنگ)

پم : تاپماق (یافتن) ، قاپماق (۱- گاز گرفتن سگ ۲- قاپیدن) ، اوپمک (بوسیدن)

پب : تاپباق (دانیشیقدا، تاپماق مصدری نین یئرینه دئییلیر).

" م " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتلا:

مب : بامباچا (به مبه چه : تو سری) ، اومبا (استخوان لگن خاصره) ، دومبا (لوچ) ، بومبوز (کاملا خاکستری)

مت: ساریمتیل (زردگون ، متمایل به زرد) ، آجیمتیل (تلخوش)

مج: دامجی (چکه ، قطره) ، امجک (پستان)

میج: چیمچه شمک (تنفر داشتن) ، یاریمچیق (ناقص)

میخ : چمخیرماق (سر کسی داد زدن)

مد: چیمدیک (چیزیکه می تواند بین دو انگشت اشاره و شست دست قرار می گیرد ، مقدار ناچیز ، چیمدیکله مک : نیشگون گرفتن) ، دیمدیک (منقار)

مر: یومروُق (مشت) ، یومروُ (گرد)

مز: امزیک (پستان)

مس: ساریمساق (گیاه سیر) ، اومسونماق (نا امید شدن) ، کیمسه (کس ، فرد)

مش: شیمشک (آدرخش) ، یومشاق (نرم)

مغ: دامغا (تمغا ، مهر)

مگ : گوُمگوُی (۱- سبز ، کال و نارس ۲- کاملاً کبود در اثر ضربه) ، امگک (ملاج ؛ کورپه اوشاغین باشی نین یوموشاق یئری)

مل: شوُملاماق (کج شدن و ریختن ساختمان و چاه) ، املیک (املیک قوزوُ: بره شیرخوار) ، داملا (قطره)

مم: اومماق (چشمداشتن) ، دامماق (چکیدن) ، چیممک (آبتنی کردن)

می : یام – یاشیل (سر سبز)

(۲) دوداق – دیش صامتلی (ف ، و)

بو ایکی صامت اوست دیشلرین آلت دوداغا توخونماسیندان عمله گلیر. یوموشاق داماق ایسه یوخاری قالخیب بۇرۇن بوشلوغونون یولونو باغلاپیر. هاوا آخینی سورتونمه سسی ایله دیشلرین اوجوندن و دوداق- دیش آراسیندان چیخیر. بو صامتلرین فرق لندیریجی علامتلی ، اونلارین دوداق- دیش ، سورتونن (نوللو) و آغیز صامتلریندن اولدوقلاری دیر. " ف " صامتی کار؛ " و " صامتی جینگیلی لی دیر.

تاریخی باخیمدان بو ایکی صامت، اسکی تورکجه ده (اورخون- یئنی سنی آبیده لرینده) ایشله نمه میشدی.

صامتلی ایله صانتلرین قونشولوغو:

" ف " صامتی سوز باشیندا ، داها چوخ " ای " صانت یندن قاباق ایشله نیر: فیرلانماق (چرخیدن) ، فیرتینا (توفان)، فیریلداق (حیله گر) ، فیشیلداق(فش- فش کردن) فیشقیرماق (فواره زدن) ، فیخیرماق (فین کردن) ، فیشقا (سوت) ، فیشقا چالماق (سوت زدن).

" ف " صامتی ، سوز اورتاسیندا لاپ آز ایشله نیر: پؤفله مک (دمیدن)، کیفسه مک (کپک زدن) ، کیفیر (چرکین) ، اوفولداماق (از درد سوختن نالیدن) ، تیفتیک بؤرک (کلاه پشمی) ، کؤفله (روزنه ای که برای خارج کردن دود تنور در کنار تنور ایجاد می کنند).

تاریخی باخیمدان جیغتای تورکجه سینده سوز اورتاسیندا " ف " صامتی نین " پ " صامتی یئرینه ایشله ندیگینه توش گلیرییک : اوفراماق (اپریمک)، توفراغ (توپراق) ، توفوق (توپوق) ، توفورجاک (توپورجک: نف دهان).

" ف " صامتی نین بیر ایکی کلمه دن باشقا ، سوز سونوندا ایشله نمه دیگینی سؤیله مک اولار: کیف (کیفله نمک / کوفله نمک ؛ کیف توتماق : کپک زدن ، کفک زدن) ، گیلیف (سو گیلیفی : آبراهه ، لوله فاضلاب) ، تیلیف (tea leaf) دُرد ، پس مانده چای و ...) .

" ف " صامتی ، " ژ " صامت یندن سونرا دیلیمیزده ان آز ایشله نن صامتلردن
بیری اولوب ، یالنیز سۆز کۆکونده ایشله نیر.

" و " صامتی ، سۆز باشیندا بئش صانتدن قاباق ایشله نه بیلر: وورماق (زدن) ،
ونرمک (دادن) ، والای (نامیزان بودن حرکت چرخ های اتومبیل و ...) ، وارلیق (هستی)
، ویزیلتی (وز- وز زنبور و مگس) ، وه له میر (یولاف ، جو دوسر) ، وه ز (غده) ،
وه ل (خرمنکوب چوبی) .

" و " صامتی سۆز اورتاسیندا دا ایشله نیر: سووارماق (سوو + آر + ماق :
آبیاری کردن) ، داوار (اسم جمع ، رمه گوسفند و بز؛ تاوار = داوار به معنای سرمایه و
دارایی نیز میباشد و ریشه ی واژه ی " تاواریش " در روسی به معنای " رفیق " است) ،
دوواق (۱- روبند عروس ۲- لبه ی تنور ؛ نفرین " توفاغین داغیلسین " : خانه خراب
شوی) ، گۆوه نمک (نازیدن) ، دوه (شتر) ، چئویرمک (برگراندن ، ترجمه کردن) ،
اووونماق (تسلی یافتن وگریه نکردن) ، اووچو (آوچو : شکارچی) ، تئوشه مک (نفس –
نفس زدن) ، قیوریلماق (مثل مار بخود پیچیدن).

" و " صامت ینه سۆز سونوندا آز توش گلکم اولار: او (اوو : شکار) ، چيو (ميخ
چوبی) ، بوئوو (کامل) ، زینقیروو (زنگوله) ، قیروو (برف یخ زده ، شنبم برفی) ، شیو
(ترکه چوب) ، آوو (شعله آتش) .

" ف " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتلر:

فل : پؤفله مک ، پؤله مک (دمیدن ، فوت کردن) ؛ کؤفله نمک (کفک زدن)

فس : کؤفسه مک (کیفسه مک : کپک زدن)

فت : تیفتیک (پشمی)

فک : پؤفکۆرمک

" و " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتله:

وچ : اووچولوق (شکارچی گری)

وخ: اووخاماق (آب کشییدن ظروف و لباس برای پاکیزگی) ، هووخورماق (فوت کردن به دست ها برای گرم شدن در زمستان).

ود: گووده (۱- بدنه ۲-بدن)

ور: قاوراماق (فهمیدن) ، داورانماق (رفتار کردن) ، قوورا (سوهان آهنی)

وز: قووزاماق (بالا بردن)

وس : اووسه مک (اوسه مک ، هووسه مک :باد دادن حبوبات برای پاک کردن از سنگریزه)

وش: دووشان (خرگوش) ، کووشن (دشت)

وق: لووقا (لاف ، لووقالاماق : لاف زدن)

وگ : سنوگی (عشق ، مهر و دوستی)

ول : توولاماق (۱- چرخاندن ، شتاب دادن ۲- فریب دادن) ، سوولاماق (تیز کردن و صیقل دادن شمشیر و داس) ، انوله نمک (ازدواج کردن)

وم : سنومک (دوست داشتن) ، قووما (طرد ، از خود دور کردن)

وک : اووکه له مک (مچاله کردن)

۳) ديل اؤنۆ – ديش آرخاسى صامتلىرى

(ل ، ن ، ت ، د ، س ، ز)

" ل " صامتى نين يارانماسيندا ديلين اؤن بؤلومو ديشلرين آرخاسينا كيپله شيب هاوا يولوندا مانعه يارادير. لاکين هاوا آخيني ديلين ايکي طرفيندن (اوووردلاردان) انشيه سؤزولور. " ن " صامت ينده ده ديلين اؤن ديشلرين آرخاسينا كيپله شيب هاوا آخيني يولوندا مانعه يارادير، آنجاق يوموشاق داماغين يوخارى قالخماديغي اوچون بورون يولو آچيق قالير. " ل " و " ن " صامتلىرى نين فرق لنديريجى علامتلىرى ، اونلارين ديل اؤنۆ – ديش آرخاسى ، كيپله شن – سؤزولن،جينگيلىتى لى ، سونور صامتلردن اولمالي دير.

" ت " و " د " صامتلىرىنده ديلين اؤنۆ ، اؤست ديشلرين آرخاسينا كيپله شيب تام مانعه يارادير. دنمک ، يالنيز مانعه نين محو ائديلمه سيندن سونرا ، بو ايکي سسى انشيه بيله ريك . بو ايکي صامت ، فرق لنديريجى علامتلىرىنه گوره ، ديل اؤنۆ – ديش آرخاسى ، كيپله شن – پارتلايان ، آغيز صامتلىرىندن دير. " ت " صامتى كار ، " د " صامتى جينگيلىتى لى دير.

" س " و " ز " صامتلىرىنده ، ديلين اؤن بؤلومو ، يوخارى ديشلرين آرخاسينا ياخينلاشماقلا هاوا يولونو دارالدير (بو دار يولا " نوو " دنئيلىير). هاوا آخيني بو دار يولدان کنجه نده ، اونون سورتونمه سس ينى انشيتمک اولار.

" س " و " ز " صامتلىرى فرق لنديريجى علامتلىرىنه گوره ، " نولو " (سورتونن) و آغيز صامتلىرىندن دير. " س " صامتى كار ، " ز " صامتى ايسه جينگيلىتى لى دير.

صامتلىرى ايله صانتلرين قونشولوغو:

" ل " صامتى ، سؤز باشيندا ، سكييز صانتدن قاباق ايشله نميش ، يالنيز " او " صانت يندن قاباق ايشله نمير. اورنک لر: لاپ (پيشوند سازنده ي صفت عالی و در محاوره به جای پيشوند " آن " بكار می رود)، ليل (ليل سو : آب گل آلود) ، ليغ (آبرفت ،

گل و لای) ، لۆپۆک (کالار ، سنگ صاف) ، لۆمه (لۆمه قویروق : دُم کوتاه) ، لئچه ک (روسری زنانه) ، له له ک (پیر ؛ " یئله ک " یا " تنله ک" ده دئییلییر) ، لوش (شُل).

" ل " صامتی سۆز اورتاسیندا ، داها چوخ ایشله نیر: اولدوژلار (ستارگان) ، ایللیک (مغز استخوان) ، دالدا لئماق (خود را پنهان کردن) ، ال لشمک (کوشش کردن ، دست و پنجه نرم کردن) ، اولومجول (مردنی) ، بئله لیکله (به این ترتیب) ، بله مک (۱- آلوده کردن ۲- قنناق کردن نوزاد) ، ساللانماق (آویزان شدن) ، یولماق (از ریشه کندن).

" ل " صامتی سۆز سونوندا دا ایشله نیر: گۆزه ل (زیبا) ، چانقیل (ماسه درشت) ، چینقیل (ماسه نرم) ، تاخیل (غلات) ، چیل - چیل (خالدار) ، یئل (باد) ، اوزول (اساس) ، سول (چپ) ، قارتال (عقاب) ، اوغول (پسر) ، گل (بیا).

اسکی تورکجه ده - دئمک اولار - " ل " صامتی ایله باشلانان تورکجه سۆز یوخذو. (۱)

" ن " صامتی سۆز باشیندا ، هر یئردن آز ایشله نمیش ، یئددی صائتدن قاباق گلمیشدیر: نه (چه چیزی) ، نئچه (چند) ، ناققا (نهنگ) ، ناخیر (گله گاو) ، نوکر ، نوختا (افسار) ، نیییه / نه یه (چرا؟) ، نیسگیل (اندوه) ، نیققیلداماق (نق ونق کردن).

" ن " صامتی سۆز اورتاسیندا داها چوخ ایشله نیر: آنالیان (فهیم) ، قانماق (فهیمدن) ، سونگو (سرنیزه) ، یونماق (تراشیدن چوب و ...) ، یئنی (نوین) ، اونورغالیلار (مهره داران) ، اونونجو (دهمین) ، گئنیش (پهناور) ، سینیق (شکسته).

دیب یازی:

(۱) گوی تورکلرین تقویم یئنده ایشله نن ، لوی (اژدها) سوزو ، چین دیلیندن ؛ " لاغزین" (دونوز، دونقوز) سوزو ایسه مونغولجادان آلینمیشدی.

" ن " صامت ينه سؤز سونوندا دا چوْخ توْش گليريك : قيرغين (كشتار) ، دوْن (يخبندان ، پيراهن زنانه) ، يوْن (سو، جهت) ، اوستون (برتر) ، يوسون(جلبك) ، گيزلين (پنهانی) ، قادين (خانم) ، سن (ضمير شخصي ، تو) ، دوْن (ديروز) ، گلن (آينده ، اسم فاعل)،گنده ن (اسم فاعل از گنتمک) ، چالاغان(پرنده ي شكارى) ، ياپيشقان(چسبان).

" ت " صامتى ، سؤز باشيندا ، بوتون صائتلردن قاباق ايشله نه بيلر: تانرى (خدا) ، تيكمك (۱- دوختن ۲- ساختن خانه) ، تله سمك (عجله كردن) ، تنل (زلف) ، توْك (موى سر) ، توْكمك (ريختن) ، تيخماق (چپاندن) ، توْتماق (گرفتن) ، توْى (جشن عروسى).

" ت " صامتى ، سؤز اورتاسيندا دا ايشله نير: ايتمك (گم شدن) ، ائتمك (انجام دادن) ، اوْتمك (گذشتن زمان) ، باتلاق ، ايتى (بُرنده) ، اوْتورماق (اسكى توركجه ده " اولور(ماق) " : نشستن) ، اْتك (دامن ، دامنه ي كوه) ، اوْتانماق (خجالت كردن) ، اوْتورمك (رها كردن) ، بيتمك (رويدن ، تمام شدن ؛ ايشيميز بيتدى) ، قاييتماق(بازگشتن)،سوروتله مك (روى زمين كشيدن)، يئتمك (رسيدن).

" ت " صامتى ، سؤز سونوندا دا ايشله نير: يوْغورت (بوْ سؤز روسجادا " يوْغورت " ؛ انگليزجه ده ايسه yoghurt دنيلير) ، قوروت (كشك)،آت (فعل امر از مصدر آتماق ؛ اسب) ، اوْت (علف) ، بيت (شپش) ، قات (لايه) ، بايات (بويات: كهنه) ، سوْت (شیر خواركى) ، قاييت (فعل امر از قاييتماق) ، گنت (برو).

تاریخی باخیمدان ، ایندیكى دیلیمیزده " د " صامتی ایله باشلانان سؤزلر ، اسکی تورکجه ده " ت " صامتی ایله باشلانیردی.

اسكى توركجه	يئنى توركجه
تاش	داش (سنگ)
تاغ	داغ (كوه)
ئرى	ده رى (پوست)
تيز	ديز (زانو)
تيرناك	ديرناق (ناخن)
تومان	دومان (ميغ ، مه)
تورت	دورد (چهار)
توكوز	دوققوز (نه)
كؤنتوز	گوندوز (روز)
تات (مصدر)	دادماق (چشيدن)
تير (مصدر)	ده رمك (گرد آوردن)

" د " صامتى، سوز باشيندا، بوتون صائتلردن قاباق ايشله نه بيلر: دادماق (چشيدن) ، دوخسان (نود) ، دورماق (ايستادن) ، ديغيرلانماق (غلطيدن) ، دينمك (صحبت كردن) ، دوزه لئتمك (ساختن) ، ده رين (ژرف) ، دوشه مك (فرش گستردين).

" د " صامتى ، سوز اورتاسيندا دا چوخ ايشله نير: آدديم(گام)، اوده مك (پرداختن قرص) ، قودورماق (هار شدن) ، گؤدمك (مراقب بودن، پاييدن) ، اودماق (بلعيدن) ، يازديرماق (نويساندن) ، چيدار (رسنى كه به پاى حيوان اهلى مى بندند، پاييند) ، قيديقلاماق (قلقلك دادن) ، آزديرماق (گمراه كردن).

تاريخى باخيمدان ، اسكى توركجه ده سوز اورتاسيندا ايشله نن " د " صامتى ، بوگونكو (چاغداش) توركجه ده آرا- سيرا " ي " صامتى ايله عوض لنميشدى:

اسكى توركجه	يئنى توركجه
آداق	آياق (پا)
آدغير	آيغير (اسب نر)
كودروك	قويروك (دم ، دمبه)
آديريل (مصدر دير)	آيريلماق (جدا شدن)
تود	دويماق (سير شدن)

" د " صامتی ، سوژ سونوندا دا ایشله نمیشدی : یاد (بیگانه) ، اوگود (پند) ، سوئود (درخت بید) ، کنچید (گذرگاه ، پل) ، یاشید (همسال) ، بوڈ (ران) ، اوڈ (زرداب ، صفرا) ، داد (طعم) ، اوڈ (آتش) ، اووورد (لپ ، بخش درونی گونه) .

" د " صامتی ، آن ایشله ک (چوخ ایشله نن) صامتلدن بیری دیر .

" س " صامتی ، سوژ باشیندا ، بوئون صانتلدن قاباق ایشله نه بیلر: سو (آب) ، سوئوق (سرد) ، سیسقا (لاغر ، ضعیف) ، سارالمق (زرد شدن) ، سرین (خنک) ، سیلمک (پاک کردن) ، سچمک (برگزیدن) ، سوموک (استخوان) ، سونمک (خاموش شدن آتش) .

" س " صامتی ، سوژ اورتاسیندا دا ایشله نیر: توستو (دود) ، قیسیر (نازا ، سترون) ، قیسالتماق (کوتاه کردن) ، ایسته کلی (مهربان) ، اسمک (وزیدن باد ، لرزیدن از ترس) ، آنسه (پس گردن) ، اسیرگه مک (دریغ کردن) ، دیسکینمک (از خواب پریدن) ، دیرسک (آرنج) ، سوساماق (تشنه شدن) .

" س " صامتی ، سوژ سونوندا آز ایشله نیر: پاس (زنگار) ، یاس (سوگواری) ، باساباس (ازدحام جمعیت) ، پیس (زشت) ، سس (صدا) ، گس (فعل امر از مصدر کسمک) .

" ز " صامتی ، سوژ باشیندا ، ینددی صانتدن قاباق ایشله نه بیلر: زوللاماق (کوبیدن شلاق به بدن کسی) ، زوققولداماق (زق - زق کردن رگ) ، زوغلاماق (جوانه زدن) ، زاغ - زاغ آسمک (از ترس لرزیدن) ، زیغ (گل) ، زویولده مک (سریدن ، روی یخ لغزیدن) ، زیلله مک (خیره به چشم کسی چشم دوختن) ، زهله گنتمک (نفرت داشتن) .

" ز " صامتی ، سوژ اورتاسیندا دا ایشله نیر: اوزگه (بیگانه) ، سوزمک (پالودن ، چکه کردن آب و ...) ، قوزغون (کرکس) ، پوزغون (فاسد) ، سیزماق (نشت کردن) ، آزالماق (کاهش یافتن) ، سنزمک (به فراست دریافتن) ، گزه ین (گردش کننده) ، ایزله مک (دنباله روی کردن) .

" ز " صامتی سوژ سونوندا دا ایشله نیر: گوز (پاییز) ، گوز (چشم) ، اوئوز (عدد سی) ، آز (کم) ، بیز (ما ، درفش) ، بوز (خاکستری) ، یارپیز (گیاه پونه) ، بنیز (چهره) ، سولماز (ناپژمرده ، شاداب) ، دایاز (کم عمق) .

اسكى توركجه ده " ز " صامتى ايله باشلانان سوز يوخدو.

" ل " صامتى ايله بيتيشيك اولاي بيلن صامتلىر:

لپ : چيلپاق (بى تن پوش)، قالپاق(نوعى كلاه)، آلپ (دلاور)، قولپ(دسته كترى و ...)(^۱)

لت: آلتى (عدد شش) ، قارالتى (سياهى ، شبح) ، خالتا (قلاده)

لج : قيغيلجيم (اخگر) ، قيزيلجا (سرخى)

لچ: پالچيق (گل) ، اولچمك (اندازه گرفتن)

لخ: قالخان (سپر) ، قالخماق (برخاستن)

لد: آلداتماق (فریفتن) ، بالدیز (خواهرزن)

لغ: دالغا (موج) ، سولغون (پژمرده)

لق :يالقيز (بى كس و تنها) ، آلقيش (تشويق كردن ؛ آلقاماق : دعای خیر كردن)

لك: اولكه (سرزمین) ، تولكو (روباه)

لگ : كولگه (سايه) ، بولگو (بخش)

لل: يوللاماق (فرستادن) ، قوللوق (بندگی) ، اللى (پنجاه)

لم: گلکم (آمدن) ، آلماق (خریدن)

لن: يالنيز (تنها)

لو: يالوارماق (التماس كردن)

(۱) قولپ (دسته كترى و ...) ، ميتيل (لايه درونى لحاف) ، پو... پوسور(خرت و پرت) ، قونداق (قنداق بچه) سوزلرى يونان ديليندن آينميشدى.

" ن " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتله:

نب: سانباللی (پرمحتوا) ، دولانباچ (مارپیچی ، لایبرنت)

نت: دویونتو (اؤره ک دویونتوسو: تپش قلب) ، یونتاماق (تراشیدن چوب)

نج: آنجاق (فقط) ، اینجه (نازک)

نخ: فینخیرماق (پاک کردن بینی ، فین)

ند: آند (سوگند) ، ایندی (اکنون)

نر: تانری (خدا) ، سونرا (سپس)

نز: بنزه مک (همانندی داشتن)

نس: هانسی (کدام) ، یانسیلماق (یامسیلاماق: تقلید و ادای کسی را درآوردن)

نش: قانشار(روبرو) ، قونشو (همسایه)

نغ: یانغین (آتش سوزی)

نق: دانقاز(کله شق ، یک دنده و لجوج) ، دونقولداماق (غر و آند کردن)

نک : هانکی (کدام) ، کرته نکه له (مارمولک)

نگ: دونگه (پیچ و خم) ، دنینگن (پُرچانه)

نل: دانلاماق (سرزنش کردن) ، انلی (گشاده ، پهن)

نم: دانماق (انکار کردن) ، دونمک (برگشتن)

" ت " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتله:

تب : بات بات (گیاه بنگ دانه)

تج: گؤزه تچی (نگهبان) ، آچی (گوشت فروش)

تد: ساتدیرماق (به فروش رساندن) ، یاتدی (خوابیدن) ، گنتدی (رفت)

تر: تیره مک (لرزیدن) ، پیتراق (خار مستونک ، بیر جور پالتارا ایلیشه ن تیکان)

تس: توتساق (دوستاق: زندانی ، اسیر)

تق: توتقون (افسرده ، گرفته) ، اونوتقان (فراموشکار)

تک: بیتکی (گیاه) ، اوتکه (شش، جگر سفید)

تگ : اینگین (بی نام و نشان ، گم شده)

تل : اوتلاماق (چریدن) ، آتلی (سواره)

تم: توتماق (گرفتن) ، گنتمک (رفتن)

" د " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتله:

دد: آدیم (گام) ، یئدی (عددهفت)

در: بؤدره مک (سکندری خوردن ، لغزیدن پا)

دق: اودقونماق (با دشواری بلعیدن)

دل : آدیم (تامدار) ، دادلی (شیرین)

دم : گؤدمک ، اونوتماق (فراموش کردن)

" س " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتله:

سب : توسباغا (لاک پشت، تاشباغه در فرهنگ سنگلاخ)

ست: یاستی (پهن) ، گؤسترک (نشان دادن)

سد: آسديرماق (دارزدن) ، کؤسدورمک (سبب قهر کسی شدن)

سر: قیسراق (مادیان) ، آسريمک (مست شدن)

سس : کسسک (کلوخ) ، سس سیز (بدون سرو صدا)

سق: آسقىرماق (عطسه كردن) ، باسقىن (فشار و هجوم)
سك : اوسكورمك (سرفه كردن) ، پوسكوزمك (فوران كردن)
سگ : چيسگين (نم- نم باران ؛ چيله يه - چيله يه ياغان ياغيش)
سل: پاسلى (زنگار گرفته) ، سسله مك (صدا كردن) ، آسلاماق (اويزان كردن)
سم: آسماق (اويختن) ، گسمك (بريدن)
سن: آسنه مك (خميازه كشيدن) ، قيسناماق (مجبور به انجام كارى كردن)

" ز " صامتى ايله بيتيشيك اولاييلن صامتلىر:

زج : آزجا (اندكى) ، قيزجىغاز (دخترى ، بالاجا قيز)
زد: يازديرماق (نويساندن) ، كزديرمك (به گردش بردن)
زغ: پوزغون (فاسد) ، آزغين (گمراه)
زق: ميزقان (ساز دهنى)
زگ: سوزگج (چاي صاف كن) ، اوزگه
زل: گيزله نمك (پنهان شدن) ، دوزلوك (امانتدارى ، راستى در كردار و گفتار)
زم: يازماق (نوشتن) ، آزمك (خرد و له كردن)
زن : يئزنه

۴) دیل اؤنۆ – یوواق صامتلی (ر ، چ ، ج ، ش ، ژ)

" ر " صامتی نین عمله گلمه سی اۆچۆن دیلین اؤنۆ ، یوواق یئرلرینه کیپله شیر. اؤنۆن تلفظونده مانعه نئچه دفعه محو اولوب یئنی دن یارانیر. دئمک ، هاوا آخینی دیلین اؤنۆنۆ تیتره دیر. بؤنا گۆره ده اونا " تیتره ک " (لرزشی) صامت دئییلیر. "ر" صامتی دیل اؤنۆ – یوواق صامتی ، جینگیلی لی ، سؤنۆر، آغیز صامتی دیر. "ج" و "چ" صامتلینه "قووقوشوق صامتلی" (همخوان های مرکب) دئییلیمیشدیر.

" چ " صامتی ،ایکی صامتدن؛ کیپله شن " ت " ایله سؤرتۆن "ش" صامتلی نین قووقوشماسیندان عمله گلیب،بؤنا گۆره ده یارانان سس " کیپله شن – سؤرتۆن " و کار دیر.

" ج " صامتی ده ایکی جینگیلی لی صامتدن ، یعنی کیپله شن "د" ایله سؤرتۆن " ژ " صامتلیندن عمله گلیب ، بونا گۆره ده یاران سس ، جینگیلی لی، کیپله شن – سؤرتۆن دیر. " ج " و "چ" صامتلی نین فرق لندیرجی علامتلی اونلارین ، دیل اؤنۆ – یوواق صامتلی ، قووقوشوق ، آغیز صامتلیندن اولماسی دیر.

" ژ " و " ش " صامتلی نین عمله گلمه سی اۆچۆن، دیلین اؤنۆ، یوخاری قالخیب یوواق یئرلرینه یاخینلاشیر.بئله لیکله،هاوا آخینی نین یولو دارالیب هاوا سؤرتۆنمه ایله انشیگه چیخیر. بؤرۆن بوشلوغونون یولو دا قاپالی (باغلی) اولور. " ش " صامتی کار ، " ژ " صامتی ایسه جینگیلی لی دیر.

صامتلی ایله صانتلرین قونشولوغو:

" ر " صامتی ، سؤز باشیندا ایشله نمیر. دئمک ، " ر " صامتی ایله باشلانان تورکجه سؤز یۆخدو.

" ر " صامتی ، سؤز اورتاسیندا ، بۆتۆن صانتلردن سونرا ایشله نه بیلر: قورۇ (خشک) ، قورۇماق (نگهداری کردن) ، یارالی (زخمی) ، جیریق (پاره) ، وئرگی (مالیات) ، یئریمک (راه رفتن) ، ده رمک (جمع آوری میوه ، چیدن گل) ، دیری (زنده) ،سؤرؤ (گله گوسفند و...)،بویۆرمک(مثل گاو نره زدن)،پارلاق (درخشان).

"ر" صامتی ، سۆز سونوندا داها چوخ ایشله نیر: اوغور (سعادت) ، یئر (مکان) ، ده گر (ارزش) ، گلیر (درآمد) ، قار (برف) ، پاخیر (زنگار مس) ، چور (آفت) ، آغیر (سنگین) ، ساغیر (ناشناوا) ، اوتورور (می نشیند) ، دئییر (می گوید).

"چ" صامتی ، سوز باشیندا، بۆتون صانتلردن قاباق ایشله نه بیلر: چوخ (فراوان) ، چوپور (آبله رو) ، چوخور (گودی) ، چای (رودخانه) ، چیخماق (خارج شدن) ، چکمک (کشیدن)، چیچک (گل)، چنری (لوچ) ، چؤل (بیابان) ، چوروک (پوسیده).

"چ" صامتی سوز اورتاسیندا سکیز صانتدن سونرا ایشله نه بیلر: اوچوروم (پرتگاه) ، آچیق (گشاده) ، قوچاق (دلیر) ، پیچیلتی (نجوا) ، بیچاق (چاقو) ، اولچو (پیمانہ) ، آلچاق (کوتاه) ، پست فطرت) ، سنچمک (برگزیدن) ، کوچوک (توله سگ) ، ایچمه لی (نوشیدنی، ایچمه لی سو: آب آشامیدنی).

"چ" صامتی ، سوز سونوندا دا ایشله نیر: اوچ (سه) ، قوچ (گوسفند نر) ، قیچ (پا) ، ساچ (موی سر) ، سوچ (گناه) ، کریچ (بو سوز اسکی تورکجه دن روسجایا کنجیب "کریچ" دئییلیر؛ آجر).

"ج" صامتی ، سوز باشیندا ، بۆتون صانتلردن قاباق ایشله نه بیلر: جوشماق (جوشیدن) ، جومماق (حمله کردن ، در آب شیرجه زدن)، جیزماق (خراشیدن) ، جالاما (پاشیدن مایعات) ، جونگه (گاونر جوان)، جنیران (آهو) ، جینگیلده مک (صدای پژواک) ، جوجرمک (جوانه زدن) ، جهره (دستگاه نخریسی دستی).

"ج" صامتی ، سوز اورتاسیندا دا ایشله نمیشدی: آجیخماق (گرسنه شدن) ، آجی (تلخ) ، بوجک (حشره) ، قوجا (پیر) ، گله جک (آینده) ، باجارماق (باشارماق: بلد بودن) ، بنجرمک (پروردن؛ بسله مک) ، اینجی (مروارید) ، بیرتیجی (درنده) ، جوجو (حشره ساس).

"ج" صامتی ، سوز سونوندا دا ایشله نیر: اوچ (انتقام) ، گنج (دیر وقت) ، اوزگج (باله ی ماهی) ، سنوینج (شادی) ، آعاج (درخت) ، اوووج (کف دست) ، دیلماج (مترجم).

تاریخی باخیمدان "ج" صامتی اسکی تورکجه ده اولمامیش ، اونون یئرینه "چ" صامتی ایشله نیردی:

اوجوز (اسکی تورکجه): اوجوز (ارزان)

کوج (اسکی تورکجه) : گوج (نیرو ، توان)

سوجیگ (دادلی معناسینا ایمیش): سوجوق (نوعی شیرینی)

"ش" صامتی ، سوز باشیندا ، سکیز صائندن قاباق ایشله نیر: شاپالاق (سیلی) ، شیغیماق (حمله کردن پرندگان شکاری به شکار) ، شوملاماق (فرو ریختن ساختمان و دهنه چاه ، شخم زدن) ، شه له (کوله بار) ، شئح (نمناکی ، شبنم ، تر) ، شیشمک (ورم کردن) ، شووه ره ن (خاکشیر) ، شوئن (مهمانی).

"ش" صامتی ، سوز اورتاسیندا بوتون صائتلردن سونرا ایشله نه بیلر: دئشمک (کندن) ، دویوشمک (زد و خورد کردن) ، اوشومک (از سرما لرزیدن)، دیشله مک (گاز گرفتن) ، چالیشما (کوشش) ، گولشمک (کشتی گرفتن) ، قوشماق (متصل کردن) ، آتیشماق (باهم درگیری لفظی ؛ تیراندازی دو طرفه) ، آشاغی (پایین) ، اوشاق (بچه) ، قاریشقا (مورچه).

"ش" صامتی ، سوز سونوندا دا چوخ ایشله نیر: بئش (پنج) ، دیش (دندان) ، ایش (کار) ، قاش (ابرو) ، قاریش (وجب) ، گوروش (دیدار) ، بوش (خالی) ، یئمیش (میوه) ، قارغیش (نفرین) ، قارانقوش (پرستو) ، گونش (آفتاب) ، آلیش – وئریش (داد و ستد).

"ژ" صامتی ، سوز باشیندا و سوز سونوندا ایشله نمیر. "ژ" صامتی ، دیلمیزده آن آز ایشله نن صامت دیر.

اورنک : قیژیلتی (قژ- قژ ، نام آوا) ؛ ویژیلتی (نام آوا).

" ر " صامتی ایله بیتیشیک اولای بیلن صامتلا:

رب: آربا (برابر) ، قورباغا (قورباغه)

رپ: قارپیز (هندوانه) ، ترپنمک (جنبدن) ، آرپا (جو)

رت: قارتال (عقاب) ، آرتماق (افزایش یافتن)

رج: بورج (وام ، قرض) ، گورجک (گوره ن کیمی ؛ به محض دیدن)

رچ: دیرچه لمک (بالیدن و شکوفا شدن) ، بیرچک (گیسو ؛ اغ بیرچک : گیس سفید) ،
گمیرچک (گمیرجک: غضروف ؛ قیغیرداق)

رخ: قورخو (ترس) ، آرخا (پشت)

رد: دورد (چهار) ، یورد (سرزمین) ، چرده ک (هسته ی میوه)

رر: هوررا (نام آشی نرم) ، شیرران (آبشار)

رز: بیله رزیک (النگو)

رس: قورساق (شکنبه) ، ترسه (وارونه)

رش: قورشاق (کمر بند) ، قارشلی (روبرو)

رک : برک (سخت) ، اورکمک (رمیدن)

رگ: سوپورگه (جارو) ، گنده رگی (ناپایدار ، رفتنی)

رل: آغیرلیق (وزن ، سنگینی) ، قارلی (پربرف)

رم: گورمک (دیدن) ، بارماق (انگشت)

رن: وورنوخماق (لولیدن) ، دیرناق (ناخن) ، اورنک (نمونه)

رو: آروانا (شتر ماده و گاه پیر) ، آروات (زن)

رغ: قارغا (کلاغ)

" چ " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتئر:

جد: ایچدیرمک (نوشاندن) ، آچدیرماق (گشادن)

چر: سیچراماق (جهیدن)

چق: قاقچقین (فراری ، آواره ی جنگی) ، بیچقی (بوُشَقوُ: اره)

چگ: سنچگین (برگزیده)

چل: ساچلی (پرگیس)

چم: آچماق (باز کردن) ، اوچماق (۱- بهشت ۲- پرواز کردن ۳- ویران کردن)

" ج " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتئر:

جج: آجا (ازجا : اندک)

جد: آجدی (گرسنه شد)

جس: گوجسوز (ناتوان)

جق: اوچقار (محل دور افتاده)

جل: آجلیق (گرسنگی) ، گوجلہ نمک (نیرومند شدن)

جم: آچماق (گرسنه شدن)

" ش " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتئر:

شج: باشچی (سرکرده ، فرمانده) ، ایشچی (کارگر)

شد: دویوشدورمک (به جان هم انداختن)

شش: کوششک (بچه شتر) ، انششک (الاغ)

شق: باشقا (دیگر) ، قیشقیرماق (فریاد زدن)

شگ : ایشگیل (قفل چوبی) ، دوشگۆن (افسرده)

شل: باشلاماق (آغاز کردن) ، داشلیق (سنگلاخ)

شم: داشماق (طغیان کردن) ، چاشماق (اشتباه کردن)

شن: هؤوشنه (دلهره) ، کیشنه مک (شیهه کشیدن)

" ژ " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتئر:

" ژ " صامتی ، دیلیمیزده ایشله ک اولمادیغی اۆچۆن ، اونؤنلا بیتیشیک صامت ده یؤخدو. آشاغیدا ساییلان صامت بیرلشمه لری – آنجاق – دانیشیق دیلینده باش وئریر:

آجدی: آزدی

گۆجلؤ: گۆژدو

آجماق: آژماق

گۆجسۆز: گۆژسۆز

قیجقیرماق: قیژقیرماق

۵) دیل اورتاسی - سرت داماق صامتلی (ک ، گ ، ی)

"ک" و "گ" صامتلی نین یارانماسی اۆچۆن دیلین اورتاسی سرت داماقا کیپله شیب تام مانعه یارادیر. "ک" و "گ" صامتلی نین فرق لندیریجی علامتلی ، اونلارین دیل اورتاسی - سرت داماق ، کیپله شن - پارتلایان ، آغیز صامتلیندن اولماق دیر.

لاکین ، "ی" صامتی نین یارانماسی اۆچۆن ، دیلین اورتاسی سرت داماقا یاخینلاشیب هاوا یولونو دارلیدیر. "ی" صامتی نین فرق لندیریجی علامتلی اونون ، دیل اورتاسی - سرت داماق صامتی ، نولونو (سورتونن) ، جینگیلیتی لی ، آغیز صامتی اولماق دیر.

صامتلی ایله صانتلی قونشولوغو:

"ک" صامتی ، سوز باشیندا ، سکیز صانتدن قاباق ایشله نه بیلر: کاریخماق / کیریخماق (اشتباه کردن)، کول (بوته)، کسمک (بریدن) ، کوسمک (قهر کردن) ، کومور (زغال سنگ) ، کیشی (مرد) ، کنچی (بز).

"ک" صامتی سوز اورتاسیندا دا ایشله نیر: سکسن (هشتاد) ، یئریکله مک (ویار زنان) ، انکیز (دو قلو) ، اؤکوز (گاوند) ، اکمک (کاشتن) ، بؤکمک (تا کردن) ، یئلکن (بادبان کشتی).

"ک" صامتی ، سوز سونوندا داها چوخ ایشله نیر: انیک (توله سگ و شیر و ...) ، تۆک (موی سر) ، انشیک (بیرون) ، درگاه) ، دؤمۆک (باش قاتما: سرگرمی) ، اؤسکوره ک (سرفه) ، ده لی لیک (دیوانگی).

"گ" صامتی ، سوز باشیندا ، سکیز صانتدن قاباق ایشله نه بیلر: گوپ (چاخان) ، گوبود (زمخت) ، گای (کودن) ، گومبولتو (غرنب ، نام آوا) ، گووی (آسمان) ، گوموش (نقره) ، گه بیرمک (آرغ زدن) ، گیرمک (داخل شدن) ، گنجه (شب) .

" گ " صامتی ، سۆز ایچینده ده ایشله نیر: ایگید (دلیر) ، ایگیرمی (بیست) ، دۆگۆن (گره) ، ده گزلی (با ارزش) ، یۆگۆرمک (یورش بردن) ، دیده رگین (آواره) ، سۆرگۆن (تبعید) ، آگری (کج).

ایکی صانت آراسیندا گلن " گ " صامتی ، دانیشیقدا " ی " تلفظ اولور:

اؤگره تمک ⇨ اؤیره تمک (یاد گرفتن)

دۆگۆن ⇨ دۆیۆن (گره)

" گ " صامتی ، سۆز سونوندا چوخ آز ایشله نیر: آنگ (چانه) ، جیرگ (ویتامین) ، ایگ (ایسی : ۱- بو ۲- دوک نخ ریسسی) ، چینگ (غذای نپخته و خام) ، گۆنگ (لوله سیمانی برای انتقال آب یا فاضلاب) ، پیگ (پیی: چربی حیوانی ، دنبه).

تاریخی باخیمدان ، ایندیکی دیلیمیزده " گ " صامتی ایله باشلانان سۆزلر ، اسکی تورکجه ده " ک " صامتی ایله باشلاناردی.

کۆج ⇨ گۆج (نیرو و توان)

کۆن ⇨ گۆن (۱- روز ؛ سومنر تورکجه سینده "پارلاما" دنمکدیر ۲- مردم ۳- کنیز)

کۆمۆش ⇨ گۆمۆش (نقره)

کۆک ⇨ گۆک / گۆی (آسمان)

کۆر (مصدر) ⇨ گۆرمک (دیدن)

" ی " صامتی ، سۆز باشیندا ، بۆتۆن صانتلردن قاباق ایشله نه بیلر: یاتلاق (بیماری حصبه) ، یالان (دروغ) ، یورغون (خسته) ، یوخاری (بالا) ، ییغماق (جمع آوری کردن) ، یونه لمک (بسوی جهتی رفتن) ، یوک (بار) ، یئکه (بزرگ) ، ییبه (مالک و صاحب).

" ی " صامتی ، سۆز اورتاسیندا دا چوخ ایشله نیر:

قییماق (ظلم کردن) ، چئینه مک (جویدن) ، دؤیه (گوساله ماده) ، سوؤؤد (سوؤگود):
درخت بید) ، دؤیؤش (زدو خورد) ، دایلاق (بچه شتر) ، قاییتماق (باز گشتن) ، ایران
(دوغ).

" ی " صامتی ، سۆز سونوندا دا ایشله نیر: چای (رودخانه) ، یای (۱- تابستان ۲-
کمان) ، گؤئی (جنوب) ، هارای (فریاد) ، قولای (ناپسند) ، سولآخای (چپ دست) ،
سوؤی (نژاد ؛ فعل امر از مصدر " سوؤیماق " : پوست کندن ، لخت کردن و غارت کردن)
، گؤی (گؤک : آسمان ؛ سبز ؛ کال و نارس ؛ آبی " گؤی گؤز = چشم آبی) ، کؤی (رمنده
و وحشی).

" ک " صامتی ایله بیتیشیک اولاییلن صامتله:

کج: گنتدیگجه (رفته - رفته)

کچ: چوره کچی (نانوا)

کد: تۆکدۆرمک ، اکدیرمک

کر: کؤکره مک (خشمگین شدن)

کس: یۆکسک (بلند) ، اؤکسۆز (بی سرپرست)

کل: یۆکله مک (بار کردن) ، اوره کلی (دلیر)

کم : تۆکمک (ریختن) ، سوکمک (دریدن)^(۱)

کن: تَکنه (ته حنه : طغانان ، طبق چوبی نان)

" گ " صامتی ایله بیتیشیک اولاییلن صامتله:

گد: ایگده (سنجد)

گر: ایگره نمک (ناپسند داشتن) ، اؤگره نمک (یاد گرفتن)

گل: اگله شمک (نشستن) ، ایگلی (ایبلی : بو گرفته)
گم: اوگمک (اویمک : خودستایی کردن) ، اگمک (ایمک : خم کردن)
گن : ایگنه (ایینه : سوزن) ، ده گنک (ده ینه ک : چوبدستی کلفت)

" ی " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتلا:

یت: قاییتماق (بازگرداندن)

یچ : گوچک (زیبا) ، قایچی (قیچی)

یخ: یایخاماق (یاخالاماق: آب کشیدن و تمیز کردن ظرف با آب)

ید: آیدین (آشکار) ، جایدیرماق (گمراه کردن) ، سویدورماق (پوست کندن)

یر: بویره ک (قلوه ، کلیه) ، آیری (جدا)

یس: قایساق (خامه بستن)

یغ: اویغون (سازگار) ، قایغی (اندوه)

یک : سویکه نمک (تکیه دادن)

یل: سوילה مک (بیان کردن) ، آیلیق (ماهانه ، حقوق ماهانه)

یم: جایماق (گمراه شدن ، اشتباه کردن) ، سویماق (پوست کندن)

ین: اویناماق (بازی کردن) ، گوینه مک (احساس سوزش درد یا درد معده)

۱) آشاغیداکی جوتلوکلره (جفت یا زوج کمینه minimal pair) دئییلیر.

تؤکمک – سوکمک ؛ بزه ین – گزه ین ؛ قارپیز – یارپیز ؛ قاباق – قاپاق ؛ بول – قول ؛ بوداق
– بولاق ؛ بیغماق – ییغماق ؛ آد – آت ؛ آجیق – آچیق ؛ آت – اوت ؛ آگمک – اوگمک ؛ اوچ
– ایچ ؛ بنش – بوش ؛ قاش – قیش ؛ هورمک – هورمک .

اورنک لردن بللی اولدوغو کیمی ، قارشسی – قارشسیا قویولان جوتلوکلرین معناسی تکجه بیر
صامت یا صانتین ده گیشیلمه سی ایله ده گیشیلیر.

۶) ديل آرخاسى – يوموشاق داماق سامتلىرى

(ساغیر " ن " ، ک ، ق ، خ ، غ)

ساغیر " ن " سامتى ، سونور ، بۇرۇن سامتلىرىندىن ايميش ، ايندىكى ديليميزده يوخدۇ. كنجميشده ، بۇ سسى " ک " حرفى نين اوستونه اوچ نقطه قويماقلا " ك " گۇستىرديلر. (اينگليزجه ده اونو η اشاره سى ايله گۇستىرلر).

(يۇموشاق داماقدا عمله گلن) كار " ک " سامتى ايسه اوزگه ديللردن آينميش اولان سۇزلرده ايشله نير: باكتىرى ، الكترون ، تاكسى ، دكتور.

"ق" سامتى نين عمله گلمه سينده ، ديلين آرخاسى ، يۇموشاق داماقا كپله شيب هاوا آخىنى يولونو باغلايىر . هابئله ، بۇرۇن بوشلۇغونون دا يولو باغلى اولور. خيرتده كدن يۇخارى چىخان جينگىلتى لى هاوا آخىنى ، يۇموشاق داماقدا يارانميش مانعه نى محو ائتديكدن سونرا ، جينگىلتى لى " ق " سامتى يارانير. " ق " سامتى ، كپله شن – پارتلايان ، جينگىلتى لى ، آغيز سامتى دير.

" خ " و " غ " سامتلىرىنده ايسه ، ديلين آرخاسى ايله ديلچك بيرليكدە ، يۇموشاق داماقا ياخىنلاشير ، هاوا آخىنى سۇرتۇنمه سسى ايله اونلارين آراسيندا يارانان دار نوودان انشىگه چىخير. " خ " و " غ " سامتلىرى نين فرق لنديريجى علامتلىرى اونلارين ، سۇرتۇن و آغيز سامتلىرىندىن اولماسى دير، آنجاق " خ " سامتى كار دير.

سامتلىرى ايله صانتلىرىن قونشولوغو:

" ق " سامتى ، سۇز باشيندا ، بئش صانتدن قاباق ايشله بيلر: قيزيل (طلا) ، قيلماق (كردن ؛ وفا قيلماق ، نماز قيلماق) ، قار(برف) ، قورخۇ (ترس) ، قوزۇ (بره) ، قره (سياه).

" ق " سامتى ، سۇز اورتاسيندا آز ايشله نير: يۇنقار (رنده نجارى) ، دۇنقا (سر استخوان) ، ياتقين (جفت و جور ؛ اله ياتقين: وسيله خوش دست) ، قالقان (شوكة البواسير) ، چاققيلداق (۱- آسياب آبي ۲- آدم حراف و پرچانه) ، تۇققا (سگك ، حلقه آهنى كمر بند).

عمومیتله ، " ق " صامتی سۆز اورتاسیندا جینگیلیتی لی صامتلردن سونرا " غ " یازیلیر:

قارقا = قارغا

یورقون = یورغون

یانقین = یانغین (آتش سوزی)

دالقا = دالغا (موج)

دویقو = دویغو (حسن)

چوقون = چوغون (توفان برف)

" ق " صامتی ایکی صانت آراسیندا ایشله نمیر.

آیاق : ایاغی (حالت مفعول صریح ، مفعول رای ، مفعول)

اوشاق : اوشاغا (متمم ، مفعول بواسطه ، مفعول برای)

" ق " صامتی ، سۆز سونوندا داها چوخ ایشله نیر: آریق (لاغر) ، یاریق (شکاف) ، سویوق (سرد) ، داراق (شانه) ، دانیشیق (گفتگو) ، اوجوق (۱- ویران ۲- تبخال) ، یازاشیق (شایستگی) ، یاریق (برگ) ، یاناچاق (مواد سوختی).

تاریخی باخیمدان ، اسکی تورکجه ده " ق " و " خ " صامتلی ایشله نمه میش ، اونلارین یئرینه " ک " صامتی ایشله نیردی.

کاپیغ : قاپی (در، دروازه)

کوکى : قوخو(عطر، بو)

کورغ (مصدر) : قورخماق ، قورخو

اوك : اوخ (تیر)

کاچ (مصدر): قاچماق ، نچه

"غ" صامتی سۆز باشیندا ایشله نمیر.

"غ" صامتی ، داها چوخ سۆز اورتاسیندا ایشله نیر: اوغماق (خرد کردن) ، بوغماق (خفه کردن) ، یوغون (کُلفت) ، سوغان (پیاز) ، دیغیرلانماق (غلطیدن) ، یاغیش (بارش) ، میغمیغا (پشه) ، آغلاغان (بسیار گریه کننده) ، قودورغان (بسیار هار) ، یاتاغان (تورکجه دن انگلیزجه و فرانسیزجایا دا داخل اندیلمیشدی).

"غ" صامتی ، سۆز سونوندا آز ایشله نیر: آغ (سفید) ، ساغ (زنده ؛ سمت راست) ، باغ (بند کفش و ...) ، داغ (کوه ، گرم ، داغ نهادن) ، چاغ (زمان) ، یاغ (روغن) ، بوغ (بخار) ، قیغ (پشکل گوسفند).

تاریخی باخیمدان ، بعضی سۆزلریمیزدن "غ" صامتی دوشموشدو.

ساریغ : ساری (زرد)

آریغ : آری (پاکیزه)

کودو؛ : قویو (چاه)

اولوغ : اولو (بزرگ ، کبیر)

تابیسغان: دووشان (دیوان لغات الترک کتاب یندا "تقشغان" یازیلیمیشدی) .

"خ" صامتی ، سۆز باشیندا آلتی صائتدن قاباق ایشله نمیشدی : خاریلتی (نام آوا ، صدای فرو ریختن سنگ های کوه و آوار) ، خیشیلتی (خش - خش ، نام آوا) ، خوخان (مترسک ، لولو) ، خورولتو (خرناسه ، خرو پف) ، خرکیزله مک (بستن در با گذاشتن چوب پشت آن) ، خشیل (خاشیل، نوعی آش) ، خیرتده ک (گلو ، سیب آدم).

خرکیزله مک ، خشیل و خیرتده ک سۆزلری استثناء دیر (باخین بو کتابدا ، صائتله ایله صامتترین آهنگی بولومونه).

"خ" صامتی ، سۆز اورتاسیندا دا ایشله نیر : آختارماق (جستجو کردن) ، باخماق (نگاه کردن) ، داخی (دیگر) ، بوخاق (غیب انسان) ، چوخور (چاله) .

" خ " صامتی نی سوز سونوندا دا گورمک اولار:

قاخ (برگه خشک زردآلو) ، چوخ (زیاد) ، یوخ (نه) ، اوخ (تیر و پیکان) ، زیلخ (برگ چغندر) ، قالخ (قاخماق مصدریندن امر) ، بیخ (بیخماق مصدریندن امر) .

" ق " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتلا:

قج : قیجقرماق (تخمیر شدن) ، اولدوقجا (تا حد امکان)

قچ : قوللوقچو (خدمتکار) ، تویوقچو (مرغ فروش)

قد : قاباقدای (جلویی ، پیشین)

قق : دوققور (عدد نه) ، ساققال (ریش) ، چاققیشما (شمشیر بازی)

قل : سایاقلماق (سایقلاماق: هذیان گفتن) ، آجیقلی (خشمگین)

" خ " صامتی ایله بیتیشیک اولا بیلن صامتلا:

خت: آختارماق (جستجو کردن) ، نوختا (افسار)

خج: یاخجی (یاخشی : خوب)

خچ : آخچا (آچا : پول نقره ، در مقابل "قره پول" پول مسی که زود زنگ می زند و سیاه می شود)

خد: باخدیрмаق ، چوخدانکی (دیرین)

خس : آخساماق (لنگیدن) ، یوخسول (فقیر) ، ساخسی (سفال)

خش : اوخشاماق (همانند بودن) ، آخشام (سر شب)

خل : یوخلاماق (خوابیدن) ، ساخلاماق (نگهداری کردن)

خم : آخماق (جاری شدن) ، یاخماق (سوزاندن ؛ مالیدن)

خن : چاخناشماق (تصادف کردن ، بهم خوردن دو چیز)

" غ " صامتی ایله بیتیشیک اولای بیلن صامتلیر:

غد: بوغدا (گندم) ، چاغداش (معاصر)

غج: بیغجام (مختصر و فشرده)

غچ: داغچی لیلیق (کوهنوردی)

غر: دوغراماق (ریز - ریز بریدن) ، آغری (درد)

غس: ساغساغان (زاغچه ، کلاغ زاغی magpie ، گاهی نیز قزقل یا زاغ Jay را گویند؛ قزقل و زاغچه هر دو از خانواده کلاغ ها هستند).

غش: آغشین (سفید گون ، متمایل به سفید)

غل: اوغلان (پسر) ، باغلاماق (بستن) ، یاغلی (چرب)

غم: یاغماق (باریدن) ، دوغماق (زاییدن)

غن: آغناماق (غلطیدن و گاه نیز به معنای فروریختن دیوار و سنگ از کوه)

غو: بیغوا (مجلس جشن زنانه)

۷) اودلاق صامتی (ح ، ه)

دیلیمیزده یانلیز " ه " صامتی ، اودلاق صامتی (همخوان چاکنایی) دیر. اونون عمله گلمه سینده بوغازین یولو دارالیر ، بورون یولو باغلی اولوب ، سس تنلری ایسه تیتره مه بیر.

صامتله ایله صانتلرین قونشولوغو:

" ه " صامتی هر یئردن چوخ ، سوز باشیندا و بوتون صانتلردن قاباق ایشله نه بیلر: هانسی (کدام) ، هاچان (کی ، چه وقت) ، هوئوخماق (ترسیدن ؛ بوئوخماق) ، هیریلدماق (هر و هر خندیدن) ، هووخورماق (فوت کردن به دست و مالیدن دو دست بهم برای گرم شدن در زمستان) ، هورمک (بافتن گیسو) ، هورمک (پارس کردن سگ) ، هنیوا (میوه به) ، هیس (دوده) ، هنیرتی (صدای کوهسار و زمزمه رود و...) ، هنده وه ر (در و بر ، گوشه و کنار).

" ه " صامتی سوز اورتاسیندا داها آز ایشله نیر: کوهول (غار ، زیر زمین) ، یهر (زین اسب) ، لوهمه (گندآب) ، ساهمان (آماده و فراهم شده) ، نهره (مشک سفالی برای گرفتن کره) ، پوهره (تجمع زنبوران بیرون از کندو) ، سه حه نگ (کوزه آب سفالی یا مسی بزرگ).

" ه " صامتی نین سوز سونوندا ایشله نمه دیگی نی سوئله مک اولار؛ او سوز سونوندا یانلیز بیر یا ایکی کلمه ده ایشله نمیشدی : شنج : شبنم ؛ تر (شک ۸ کنش)

" ه " صامتی ، دیلیمیزده آز ایشله نن صامتلردن سایلیر.

تاریخی باخیمدان " ه " صامتی گوک تورک تورکجه سینده اولمامیشدی و بوگونگو " ه " صامتی ایله باشلانان سوزلر ، اسکی تورکجه ده " ک " ؛ سونرالارکی متلریمیزده ایسه " ق " ایله باشلانیردی:

کانی (اسکی تورکجه) : قانی (فرهنگ سنگلاخ) : هانی (بو گونکو تورکجه ؛ کو ؟ کجا؟)

کانغی (اسکی تورکجه) : قانغی (فرهنگ سنگلاخ) : هانگی (هانسی)

قانسی شمع اولموش منور بیر قدین تک شمع دن

قانسى شمعين شعله سى رخسلر تابانيجا وار؟
ملا محمد فضولى

" ه " صائتى ايله بيتيشيك اولاي بيلن صامتلىر:

هر: پؤهره ؛ نئهره ؛ جهره (دستگاه نخريسى) ، دهره (سانسكريت دن آينميشدى)

هل: زهله ، كهليك (ككليك : كيك)

هم: ساهمان ، نئهمه (نؤهمه)

هن: ماهنى (آواز و ترانه)

بئله ليكله بوتون ۲۳ صامت سؤز اورتاسيندا ايشله نه بيلر.

ايكىنجى بۆلۈم

صائتُر (سَسَلَى لِر)

واکه ها

vowels

صائتھر (سّسلی لّر)

جینگیلتی لی هاوا آخینی ، آغیز و بوغاز بوشلوقلاریندا هئچ مانعه یه توش گلمه دن چیخماسی ایله یارانان دانیشیق سّسلیرینه "صائت" (واکه ، مصوت) دئییلیر.

صائتترین آن اوئملی اولان اؤزه للیک (خصوصیت)لرینی بئله سایمالی بیق:

(۱) صائتھر ، جینگیلتی لی سّسلیر دیر.

(۲) خیرتده کدن یوخاری چیخان هاوا آخینی ، آغیز و بوغاز بوشلوقلاریندا مانعه یه توش گلمیر (یالنیز، بۇرون بوشلوقونون یولو باغلی اولور).

(۳) صائتھر ، هجا یارادان سّسلیر دیر.

دیلیمیزده ایشله نَن دوققوز (۹) صائتی یازی اشاره لری (نشانه های نوشتاری) بئله گؤسترمک اولار:

" آ " صائتی A

بو صانت ، دیلیمیزده آن چوخ ایشله نَن صانت دیر. اونا سؤز باشیندا ، سؤز سونوندا و سؤز اورتاسیندا توش گلیریک. اورئک لر: آغارماق (سفید شدن) ، آپارماق (بردن) ، قاناچاق (شعور) ، پالتار (پوشاک) ، آچار ، آلماسیب) ، آتا (پدر) .

" او " صائتی U

بو صانت ، سؤز باشیندا ، سؤز اورتاسیندا و سؤز سونوندا ایشله نه بیئر: اوجوزلوق (ارزانی) ، اوزونلوق (درازا) ، قوللوق (بندگی) ، قوروت (کشک) ، بوروشوق (پیچیده) ، قوروق (خشک) ، قوزو (بره) .

" او " صائتی O

بو صانت ، داها چوخ سوزلرین ایلك هجاسیندا ایشله نیب ، سوزون سونراکی هجالاریندا چوخ آز ایشله نیز: اوخ ، یوخ ، یول (راه) ، اوخلوو (چوب وردنه) ، ده لی سوو (دیوانه صفت) ، بیزوو (بوزوو: گوساله) ، زینقیروو (زنگوله) .

" ای " صائتی I

بو صانت ، سؤز باشیندا ، هر یئردن آز ایشله نیر: ایشیق (نور) ، ایلیق (ولرم) ، ایلدیریم (آدرخش ؛ ترکی قباچاقی) ، ایلخی (رمه اسب) ، ایراق (دور ؛ ضد یاخین) ، ایشیلدماق (سو سو زدن نور، درخشیدن) .

" ای " صائتی داها چوخ ، سؤز اورتاسی و سؤز سونوندا ایشله نیر: چیلپاق (برهنه تن) ، چیغیرماق (فریاد کشیدن) ، جیزیق (خط ، خراش) ، سیغیرچین (پرنده سار) ، یازی (نوشته) ، آجی (تلخ).

" ا " صائتی ə

بو صائت ، دیلیمیزده چوخ ایشله ن صائتلردن دیر.

بو صائت ، سؤز باشیندا ، سؤز اورتاسیندا و سؤز سونوندا ایشله نه بیلر: آل (دست) ، اله مک (بیختن) ، قره له مک (سیاه کردن) ، کپه نک (پروانه) ، کرتکله له (مارمولک) ، دوه ، گلمه (خفیف مصدر).

" ا " صائتی E

بو صائت ، دیلیمیزده آز ایشله ن صائتلردن سایلییر، چونکی، بو صائت داها چوخ ، سؤزلرین ایلک هجاسیندا ایشله نیر: ائل (ملت) ، یئر ، یئلپیک (بادبزن دستی) ، بئر (پارچه ؛ بَرّ عربی)، تی (تیز: زود و تند) ، یئکه (بزرگ، مغولی)، سئچمک (برگزیدن) ، دی (دئمک مصدریندن فعل امر) .

ایکینجی هجادا " ا " صائت ینه چوخ آز توش گلک اولار: گونئی (جنوب) ، قوزئی (شمال) ، اوگنی (اؤرنی : برادر یا خواهر ناتنی) ^(۱) .

" او " صائتی Ö

بو صائت ، آن آز ایشله ن صائتلردن سایلییر.

اؤرنک لر: اؤزگه (بیگانه) ، تۆکمک (ریختن) ، اولکه (سرزمین)، کؤچمک (کوچ کردن) ، کؤمور (زغال) ، گؤمگؤی (کال ؛ سرسبز) ، چؤل (بیابان) ، بؤلک (جدا کردن).

بۇ صائت سۆزلرین ایکینجی هجاسیندا چوخ آز ایشله نیب ، سۆز سونوندا ایشله نمیر: بۆتؤو (کامل) ، بۆلؤو (سنگ سنباده) ، آنؤو (درد طحال) ، کؤسؤو (چوب نیمسوز کلفت که در روستا برای بهم زدن آتش تنور بکار می رود) ، بینؤوره (پی ، شالوده).

" او " صائتی ü

بۇ صائت ، سۆز باشی ، سۆز اورتاسی و سۆز سونوندا ایشله نیر: اؤست (بالا) ، اۆرکمک (رمدن) ، اۆشومک (احساس سرما کردن) ، اۆزۆملۆک (تاکستان) ، بۆزۆشۆک (مچاله شده) ، سۆرۆجۆ (راننده) ، اۆچۆنجۆ (سومین).

" ای " صائتی i

بۇ صائت ده سۆز باشی ، سۆز اورتاسی و سۆز سونوندا ایشله نیر: ایری (دُرشت) ، ایگیدلیک (جوانمردی) ، دیری لیک (زیست ، حیات) ، بیلدیرچین ، کیشی (مرد) ، کیرپی (خارپشت) ، ایکینجی (دومین).

دیب یازی:

۱) اسکی تورکجه ده " ا ، او ، او " صائتلری یالنیز بیرینجی هجادا ایشله نمیشدی.

صائتلى آيىرما يوللارى

صائتلى ، دىل و ھابئله دوداقلارين وضعيت يىنه گورھ، بىر- بىرىدىن آيىرماق اولار.

دىل ، آغىز بوشلۇغوندا ايكي جھتدھ حركت ائدھ بىلر:

(۱) أفقى جھتدھ

(۲) عمودى (شاقولى) جھتدھ

دىلىن أفقى جھتدھ كى حركتى

دىلىن أفقى جھتدھ حركت ائتمھ سىنھ گورھ ، صائتلى ايكي جرگھ يھ (بولويھ) آيىرماق اولار:

(الف) دىل اونو صائتلى (اىنجھ صائتلى) : واکھ ھاي پىشزبانى (يا پىشىن)

دىل اونو صائتلى نىن عملھ گلھھ سىندھ ، دىل بوتون گوودھ سى (بدنھ سى) ايلھ ايرھ لى (قاباغا) وئريلير، دىل اونو دھ سرت داماغا دوغرو (طرف) قالخير.

دىل اونو صائتلى (اىنجھ صائتلى) بونلار دىر: ا ، ا ، اى ، او ، او

(ə , E , i , ü , ö)

(ب) دىل آرخاسى صائتلى (قالىن صائتلى) : واکھ ھاي پسزبانى (يا پسىن)

دىل آرخاسى صائتلى نىن عملھ گلھھ سىندھ، دىلىن گوودھ سى نىن آرخايا (گنرى يھ ،دالى) ، وئريلمھ سى ايلھ ايلھ، دىلىن آرخا بولومو دھ يوموشاق داماغا طرف قالخير . دىل آرخاسى صائتلى (قالىن صائتلى) بونلار دىر: آ ، اى ، او ، او. (a, l, u, o) .

دىلىن اورتاسى آرجا يوخارى قالخماقلا عملھ گلن صائتھ " دىل اورتاسى صائتى " (واکھ ميانى) دئيلير.

دىللميزدھ يالنىز " ا " (e) صائتى ، دىل اورتاسى صائتى دىر.

دیلین عمودی جهته کی حرکتی

دیلین عمودی جهته (شاقولی) حرکت ینه گوره، صائتلی دورد ییره بولمک اولار:

(الف) قاپالی صائتلی (واکه های بسته)

(ب) یاریم قاپالی صائتلی (واکه های نیم بسته)

(ج) یاریم آچیق صائتلی (واکه های نیم باز)

(د) آچیق صائتلی (واکه های باز)

آچیق صائتلی:

آلت آنگ ین (چنه نین) ، دیل و آلت دیشلرین ، اولدوقجا داماقدان آرالی اولماسی ایله یارانیر. (هاوا آخینی چیخان یولون گنیش اولدوغو اؤچون بو صائتله " گنیش صائتلی " ده دئییلیر). دیلیمیزده ایکی آچیق صائت وار دیر: آ، ا (a,ə).

قاپالی صائتلی:

آلت آنگ ، دیل و آلت دیشلرین ، اولدوقجا داماغ یاخینلاشماسی ایله (هاوا آخینی سورتونمه سسی یاراتمادیقدان) یارانان صائتله " قاپالی صائتلی " دئییلیر (هاوا آخینی چیخان یولون دار اولدوغو اؤچون بو صائتله " دار صائتلی " ده دئییلیر). دیلیمیزده ایکی قاپالی صائتلی وار دیر: ای ، ای (i,ɪ)

یاریم قاپالی صائتلی:

بو صائتله ده ، دیلین یوخاری قالخما درجه سی ، قاپالی صائتلهده قالخدیغیندان آز اولوب ، قاپالی صائتلی دورد - اؤچ (سه چهارم) اؤجالیغینجا قالخیر.

یاریم قاپالی صائتلی بونلار دیر: او ، او (u,ü)

ياريم آچيق صائتلىر:

بۇ صائتلىردە دىلىن يۇخارى قالماسى ، اونون قاپالى صائتلىردە قالمىدىغى نىن يارىسى جا (۰/۵) قالمىر. يارىم آچيق صائتلىر بۇنلار دىر: اوْ ، اوُ ، اوِ ، (o,ö,e)

دوداقلارين وضعیت ینه گۆره صائتلری آیرما

دوداقلارين وضعیت ینه گۆزه ، صائتلری ایکی جرگه یه بۆلمک اولار:

(الف) دوداقلانان صائتلر (واکه های گرد)

دوداقلارين یومرولاشماسی ایله یارانان صائتلره " دوداقلانان صائتلر " دئییلیر (بۇ صائتلره " یووارلاق صائتلر " ده دئییلیر). دیلیمیزده دورد دوداقلانان صائت وار دیر: او ، او ، او ، او (o,ö,u,ü).

(ب) دوداقلانمایان صائتلر (واکه های گسترده)

دوداقلارين بیر – بیریندن آرالی اولماسی ایله یارانان صائتلره " دوداقلانمایان صائتلر " دئییلیر (بوصائتلره " دۆز صائتلر " ده دئییلیر). دیلیمیزده بئش دوداقلانمایان صائت وار دیر: آ ، آ ، ای ، ای ، ا (ə, A, I, i, E)^(۱).

ایندیکی دیلیمیزده کی صائتلرین سایى ، اسکی تورکجه ایله گۆزه چارپان فرقی یوخدو.

دیب یازی

آدری دیلی نین گرامری کتابیندا باشقا اصطلاحلار دا ایشله نمیشدی:

" دوداقلانان صائتلر " یئرینه " یوواریق اؤنل " سۆزو ، ص ۲۲.

" دوداقلانمایان صائتلر " یئرینه " یاسیق اؤنل " سۆزو.

چاغداش آذربایجان تورکجه سینده کی صائتله

(واکه های زبان ترکی آذربایجانی)

	e	دوْداقلانمایان (گسترده)		دوْداقلانان (گرد)	
اینجه صائتله (واکه های پیش زبانی)	ə	ا	ای	او	او
قالین صائتله (واکه های پس زبانی)	a	آ	ای	اُ	او
	آچیق (باز)	قاپالی (بسته)		یاریم قاپالی	یاریم آچیق

اۆچۈنچۈ بۆلۈم

فونئٲیک حادثه لر

(فرایندهای آوایی در زبان ترکی)

آهنگ قانونو

بیر کلمه نین ایچینده اولان " صانتلرین – صانتلره " و هابئله " صانتلرین – صامتله " تأثیر انتدیگی ایله (اونلارین آراسیندا) یارانان اویغونلوغا " آهنگ قانونو " دئییلییر.

آهنگ قانونو ایکی جور اولاییلر:

الف) صانتلرین آهنگی (هماهنگی واکه ای)

ب) صانتلر ایله صامتلرین آهنگی (همگونی همخوان با واکه)

صائترين آهنگي

هماهنگي واکه اي

کلمه نين اول هجاسيندا گن صانت ، قالين صائتردن اولورسا ، اونون او پيري هجالاريندا گن صائتر ده قالين صائتردن اولمالي دير. کلمه نين ايلک (اول) هجاسيندا گن صانت ، اينجه صائتردن اولدوقدا ، سونراکي هجالاريندا گن صائتر ده ، اينجه اولمالي دير. بو قانونا "صائترين آهنگي" (هماهنگي واکه اي) دئييلير.

بئله ليکله " صائترين آهنگي " ني ايکي ينره بؤلْمک اولار:

۱) اينجه صائترين (ديل اونؤ صائترلي نين) آهنگي

اينجه صائترين آهنگي ، ايکي جور دور:

الف) دوداقلانمايان اينجه صائترين آهنگي

ب) دوداقلانان اينجه صائترين آهنگي

۲) قالين صائترين (ديل آرخاسي صائترلي نين) آهنگي

قالين صائترين آهنگي ده ايکي جور دور:

الف) دوداقلانمايان قالين صائترين آهنگي

ب) دوداقلانان قالين صائترين آهنگي

اینجه صائترین آهنگی			
دوداقلانان اینجه صائتر		دوداقلانمایان اینجه صائتر	
گوموش	اؤ - اؤ	دیرلیک	ای - ای
بویوک	اؤ - اؤ	بسله مک	ا - ه
بوتؤو	اؤ - اؤ	گمی	ا - ای
اوره ک	☆ اؤ - ه	گنجه	ئ - ه
گۆزه ل	☆ اؤ - ه	چیچه ک	ای - ه
		سنوگی	ئ - ی
		دنیشمه	ئ - ی (ه)

دوداقلانمایان اینجه صائترین آهنگی

سوزون ایلك هجاسیندا گلن صائتر ، دوداقلانمایان اینجه صائتر دن (ای ، ا ، ا) اولورسا ، اونون سونراکی هجالاریندا ایشله نن صائتر ده یالینیز بو اؤچ صائتر دن اولمالی دیر .

(۱) ای - ای آهنگی : **دیری** (زنده) ، **بیرینجی** (نخستین) ، **بیلیک** (دانش) ، **بیلدیر** (پارسال) ، **ایندی** (اکنون) ، **کیشی لیک** (مردانگی) ، **کیرپیک** (مژه) .

(۲) ا - ه آهنگی : دوه لر (شترها) ، گره ک (بایستی) ، گلکم (آمدن) ، بله ک (قنناق نوزاد) ، آلك (غربال) ، بزه ک (آرایش) ، ازمک (گردش کردن) ، قره له مک (سیاه کردن) ، سسله مک (صدا زدن) .

(۳) ا - ای آهنگی : دمیر (آهن) ، ده ری (پوست) ، گمی (کشتی) ، چتین (دشوار) ، گسگین (برنده) ، ده لیک (سوراخ) .

(۴) ای - ه آهنگی : **ایپه** ک (ابریشم) ، **دیله** ک (آرزو) ، **چیچه** ک (شکوفه) ، **بیله** ک (مچ دست) ، **میچه** ک (مگس) ، **اردبیل** ده " چیین " **دنیلیر** ، **بیچمک** (درو کردن) ، **بییه** (مالک) .

(۵) ا - ه آهنگی : **دئمک** (گفتن) ، **گنتمک** (رفتن) ، **گنرچک** (حقیقت) ، **گنجه** (شب) ، **یننه** (دوباره) ، **سنرچه** (گنجشک) .

۶) ای - ای - ه آهنگی : سنوگی (محبت) ، گنری (پشت ، ضد " ایره لی ") ، سنوینج (شادی) ، بنشیک (گهواره) ، یئریمک (راه رفتن) ، انشیتیمک (شنیدن) ، چئویرمک (واژگون کردن) ، ترجمه کردن) ، دنیشیمک (مجادله کردن) .

دوداقلانان اینجه صانتلرین آهنگی

سوزون ایلیک هجاسی دوداقلانان اینجه صانتلر (او - او) ایله باشلانیرسا ، اونون او بیرری هجاریندا ایشله نن صانتلر ده دوداقلانان اینجه صانتلردن اولور . بو آهنگه (اویغونلۇغا) " دوداقلانما آهنگی " دئییلیر .

۱) او - او آهنگی : گۆمۆش (نقره) ، اوزوم (انگور) ، گۆندۆز (روز ؛ ضد گنجه) ، گۆزگۆ (آینه) ، دۆشمۆش (افتاده) ، دۆزۆلمۆش (مرتب چیده شده) .

۲) او - او آهنگی : بویۆك (بزرگ) ، اوکۆز (گاونر) ، دویۆش (زد و خورد) ، هورۆك (گیسوی بافته شده) ، گۆزلۆك (عینک) ، کۆمۆز (ذغال سنگ) ، کونۆل (گۆیۆل : دل) ، بویۆك (بزرگ) .

۳) او - او آهنگی : بۆتۆو (کامل) ، بۆلۆو (سنگ چاقو تیز کنی) .

* دوداقلانما آهنگینه تابع (باغلی) اولمایان اینجه صانتلر :

۴) او - ه : گۆده (کوتاه ، قیسا) ، کۆسمک (قهر کردن) ، سۆرمک (راندن و سواری کردن) ، اوره ک (قلب) ، کۆلک (کولاک ، تند باد) ، کۆره ک (۱ - پشت و ستون فقرات ۲ - پارو ؛ کۆره مک مصدریندن) ، گۆزه م (پشم گوسفند که در پاییز چیده می شود ، گۆز : پاییز) ، سۆله نمک (ولگردی کردن ، سۆله : لشکر کشی کردن) .

۵) او - ه آهنگی : اوزگه (بیگانه) ، کۆرپه (نوزاد) ، کۆینه ک (پیراهن) ، گۆیچه ک (زیبا) ، چۆره ک (نان ، در زبان روسی " چورنک ") ، گۆزه ل (زیبا ، چشم نواز) ، دۆزمک (شکیبیا بودن) ، اولکه (سرزمین) .

قالین صائتلرین آهنگی			
دوداقلانان قالین صائتلر		دوداقلانمایان قالین صائتلر	
بوْلوْد	او - اوْ	تائری	ای - ای
قورخوْ	او - او	قیسا	آی - آ
قوجا	او - آ	آتا	آ - آ
بوْلاق	اوْ - آ	ایشیق	ای - ای

دوداقلانمایان قالین صائتلرین آهنگی

سوزون ایلك هجاسی ، دوداقلانمایان قالین صائتلر (آ - ی) ایله باشلانیدقا ، اونون او بیرری هجالاریندا دا ، یالنیز بو ایکی صائت ایشله نیر.

۱) آ - ای آهنگی : تائری (تنگری : خدا) ، قارغی (نیزه ؛ نی) ، باجی (خواهر) ، آری (تمیز و پاک ؛ زنبور) ، بالیق (ماهی) ، آچیق (باز) ، سایغی (احترام) ، داریخماق (احساس دلتنگی کردن) ، کاریخماق (اشتباه کردن).

۲) ای - آ آهنگی: بیچاق (چاقو) ، چیلپاق(بی لباس) ، دیرناق (ناخن)، قیسا (کوتاه) ، قیرماق (۱- پاره کردن ۲- کشتار کردن) ، جیرماق (پاره کردن) .

۳) آ - آ آهنگی : آنا (مادر)، مارال (آهو)، دامار (رگ) ، آیاق (پا)، یاشاماق (زیستن) ، آپارماق (بردن) ، قانتارغا (دهنه اسب) ، آچار.

۴) ای - ای آهنگی : ایشیق (نور ، برق) ، ایلیق (ولرم) ، قیرغین (کشتار)، قیزغین (گرم ، خشمگین) ، جیریق (پاره) .

دوداقلانان قالین صائتلرین آهنگی:

سوزون ایلك هجاسی ، دوداقلانان قالین صائتلر ایله باشلانیرسا ، اونون او بیرری هجالاریندا دا ، دوداقلانان قالین صائتلر (او - اوْ) ایشله نیر (بو قانونا " دوداقلانما آهنگی " دئییلیر).

۱) او - او آهنگی : قوللوق (بندگی) ، اوْجوْز (ارزان) ، اوْزون (دراز) ، قوروْ (خشک) ، سولوْ (آبدار) ، بوْلوْد (ابر) ، قوروت (کشک) .

۲) او – او آهنگی : سویوق (سرد) ، بویون (گردن) ، دولو (۱- پُر ۲- تگرگ) ، قورخونج (ترسناک) ، یوخسول (فقیر) ، قونشوق (همسایه) ، یوغورت (دایوان لغات الترک کتابیندا " یُغرت ").

دوداقلانما آهنگینه باغلی اولمایان صائتئر:

۳) او – آ آهنگی : تورپاق (خاک) ، سوغان (پیاز) ، قوجا (بزرگ) ، اوغلان (پسر) ، بوغز (۱- گلو ۲- حیوان آبتن) ، دولماق (پر شدن) ، اولماق (شدن) ، قوناق (مهمان).

۴) او – آ آهنگی : بولاق (چشمه) ، قولاق (گوش) ، بوداق (شاخه) ؛ بوداق جمله : جمله پیرو) ، اوزاق (دور) ، سوبای (غیر متاهل) ، اوتاماق (شرمنده شدن) ، اومماق (شرمنده شدن) .

صائتئرین آن اونملی آهنگی (اویغونلوقو) ، اونلارین " اینجه " یا " قالین " لیق آهنگی دیر، چونکی دوداقلانما آهنگی نین ایشله نمه سی گنیش دئییلدیر.

بعضی کلمه لرده آهنگ قانونو پوزولموشدور. مثلا : ایلان (مار) ، ده گیرمان (ده بیرمان : آسیا) ، تیکان (خار) ، جنیران (آهو) ، چیبان (دمل چرکی) ، گیرمان (آماس گلو) .

دئمه لی بیک ، بونلار کنچمیشده " صائتئرین آهنگینه " تابع ایمیشلر. هابئله بو قانونا تابع اولمایان سوزلردن بعضی سی باشقا دیلردن آلینمیشدی. (اورنک اوچون : ایلان سوزو کنچمیشده " بیلان " دئییلیرمیش و چوخ سونرالار " ی " صامتی بو سوزدن دوشمؤدؤ؛ باخین فرهنگ سنگلاخ ص ۲۷۱، جنیران سوزوایسه منغولجادان آلینمیشدی).

آهنگ قانونو پوزولماسینی سوز دوزه لدیجی بیر چنشیدلی شکیلچیلرده ده گورمک اولار:

دیلداش (همزبان ؛ دیل + داش) ، کونولداش (همدل ؛ کونول + داش) ، امکداش (همکار ؛ امک + داش) (۱).

دیب یازی:

۱) آذربایجان دیلینده ایشله ک اولان شکیلچیلری ، ساده سۆزلرین (کۆکلرین) معناسیندا یاراتدیغی ده گیشیک (تغییر) باخیمیندان ایکی ینره بۆلمک اولار:

۱) **سۆز دۆزه لدیجی شکیلچیلر** (پسوندهای اشتقاقی):

بو شکیلچیلر ساده سۆزلره قوشولماقلا ، یننی معنا و یننی سۆزلر یارادیرلار.

اۆرنک لر: گۆز (ساده اسم) + لۆک : گۆزلۆک (عینک)

یازماق (" یاز " کۆک دور) + " ی " شکیلچی سی : یازی (نوشته ؛ اسم دیر)

۲) **سۆز ده گیشدیرجی (ده بيشدیرجی) شکیلچیلر** (پسوندهای صرفی):

سۆزلره قوشولاندا اولارین معنالارینی ده ریندن ده گیشمزلر. بو شکیلچیلرین آن اونملی لریندن آشاغیداکی شکیلچیلری سایماق اولار:

الف) اسملرین " جمع " حالیندا اولدوغونو بیلدیره ن " لر " شکیلچیلری

ب) اسمین گرامری حاللارینی گۆستره ن شکیلچیلر

اسمین آلتی حالتی وار دیر. اۆنک : گۆز (شکیلچی سی یوخدو ، بو حالی " آدلیق حالتی " دنییلیر) ، گۆزون (حالت ملکی یا اضافه) ، گۆزه (حالت مفعول بواسطه ، متمم) ، گۆزو حالت مفعول صریح) ، گۆزدن (مفعول آزی) ، گۆزده (مفعول مکانی).

ج) فعللرین هانکی زماندا باش وئردیگینی بیلدیره ن شکیلچیلر

مثال: گلدی (کنچمیش زمان ؛ گل + دی) ، گلیر (ایندیکی زمان ؛ گل + یر)

د) فعللرده " بیتیشن شخص عوض لیک لری " شکیلچیلر

اۆرنک اوچون " گۆردۆم " فعلینده کی " م " بیتیشه ن شخص عوض لیگی (ضمیر شخصی متصل) دیر، " ک " ایسه گۆردۆک فعلینده (پیرهاشمی ، صص ۹۷-۹۸ ، فعله قوشولان ضمیرلر).

شكىلچىلرى ياخشى تانماق اوچون باخىن :تىمور پىرھاشمى ، " آدرى دىلى نىن گرامرى " ص ۳۸ .

دئمه لى يىك - پىر ھاشمى نىن كىتابىندا ، سۆز دۆرە لىدىكى شىكىلچىلر اصطلاحى نىن يىرىنە " قورۇجو اك لر " و سۆز دە يىشىدىرىجى شىكىلچىلر اصطلاحى نىن يىرىنە " دە كىشىجى اك لر " سۆز و ايشلە نىمىشىدى .

*آذربايجان دىلى نىن آھنگ قانۇنۇ " نا گۆرە ، كۆك و سادە سۆزلر آرتىرىلان شىكىلچىلر ؛ سۆز كۆكۈنۈن سون ھجاسى نىن صائت يىنە اۇيغۇن اولمالى دىر . دئمك ، سۆزۈن سون ھجاسىنداكى سون صائت ، قالىن صائتلردن اولدوقدا ، شىكىلچىلر دە ايشلە نىن صائت دە قالىن صائتلردن اولمالى دىر . سۆزۈن سون ھجاسىنداكى صائت ، اينجە صائت لردن اولدوقدا ، شىكىلچىلر دە ايشلە نىن صائت دە ، اينجە صائتلردن اولمالى دىر .

اۈرنك لر: اۈشاق (سادە اسم ، كۆك) + لىق (شىكىلچى) : اۈشاقلىق

گۆزە ل (كۆك) + لىك (شىكىلچى) : گۆزە للىك

شىكىلچىلرى (پسوندىرى) " آھنگ قانۇنۇ " نا تابع اولماق باخىمىندان اوچ يىرە بۆلمە لى يىك :

(الف) بىر چىشىدىلى شىكىلچىلر: بۇ شىكىلچىلر يالنىز بىر شىكىلى وار دىر (دئمك ، گاهدان آھنگ قانۇنۇ پوزولموشدو). اورنك اوچون " داش " و " سوو " شىكىلچىلرى بىر چىشىدىلى دىرلر . (چىشىد يا چىشىت سۆزۈ " نوع " ، جور ، شىكل " معناسىنا دىر).

" سوو " شىكىلچى سى ، ديوان لغات الترك كىتابىندا " سىغ / سىغ / سىك " و اسكى توركچە دە ايسە (slğ /säg /çlğ) دىيىلىرىدى .

يول + داش : يولداش (بۇردا آھنگ قانۇنونا تابع دىر)

كۆنۆل + داش : كۆنۆلداش (آھنگ قانۇنۇ پوزولموشدو)

امك + داش : امكداش (آھنگ قانۇنۇ پوزولموشدو)

دە لى + سوو : دە لى سوو (ديوانه وار ؛ آھنگ قانۇنۇ پوزولموشدو)

(ب) ايكى چىشىدىلى شىكىلچىلر: بۇ شىكىلچىلر يالنىز " اينجە و قالىن " لىق باخىمىندان كۆكە تابع دىرلر .

اۈرنك لر: ياز (يازماق مصدرىندن) + آن (اسم فاعل دۆزە لدن شىكىلچى): يازان (نويسنده)

گۆر (گۆرمك مصدرى) + ه ن (اسم فاعل دوزه لدن شكىلچى) : گۆره ن (بىننده)

(ج) دۆرد چنشىدلى شكىلچىلر: بو شكىلچىلر كۆكلرىن سون صانتى ايله " دوداقلانان قالين ، دوداقلانمايان قالين ، دوداقلانان اينجه ، دوداقلانان اينجه " ليك باخيمىندان اويغون اولور.

اۆرنك لر:

گۆر (كۆك ، سون صانتى دوداقلانان اينجه صانتلردن دىر) + وش (شكىلچى ، آهنگ قانونونا گۆره دوداقلانان اينجه صانت لى اولمالى دىر) : گۆرۇش (دىدار)

وۇر (كۆك ، وۇرماق مصدرىندن ، دوداقلانان قالين صانتلى دىر) + وش (شكىلچى ، دوداقلانان قالين صانتلى اولمالى دىر) : وۇرۇش (جنگ)

آنلا (كۆك ، آنلاماق مصدرىندن ، سون صانتى دوداقلانمايان قالين صانتلر دن دىر) + ييش (شكىلچى ، دوداقلانمايان قالين اولمالى دىر) : انلاييش (درك و فهم)

گنت (كۆك ، گنتمك مصدرىندن ، دوداقلانمايان اينجه صانتلى دىر) + ييش (شكىلچى ، دوداقلانمايان اينجه صانتلى اولمالى دىر) : گنديش (رۇند كار ، رويه)

صائتر ایله صامتترین آهنگی

همگونی همخوان با واکه

" دیل اورتاسی - سرت داماق صامتتری ایله دیل اؤنو یا دیل اورتاسی صائتری " نین ایشله نمه سی و هابنله " دیل آرخاسی - یوموشاق داماق صامتتری ایله دیل آرخاسی صائتری " نین ایشله نمه قانونونا "صائتر ایله صامتترین آهنگی " دئییلیر.

بو قانونا گوره یاد (اوزگه) دیلردن آیینمیش تورکجه اولان سوزلرده:

(۱) ایلك هجادا گلن صائت ، دیل اؤنو - دیل اورتاسی صائتریندن (اینجه صائتردن) اولدوقدا ، بو سوزده سرت داماق صامتتریندن ایشله نیر.

اؤرنک لر : اکمک (کاشتن) ، گلکم (آمدن) ، گزمک (گردش کردن) ، آسکیک (ناقص) ، اندک) ، گویچک (زیبا) ، گویه رمک (رونیدن) ، گوره للیک (زیبایی) ، یونگول (سبک) ، گوزگو (آینه) ، یوگورمک (پورش بردن) ، ایکی (عدد دو) ، یئکه (بزرگ) ، کنی (بی حس) ، یئتگین لیک (بلوغ ، رسش) .

(۲) سوزون ایلك هجاسیندا اولان صائت، دیل آرخاسی صائتریندن (قالین صائتردن) اولدوقدا ، بو سوزده یوموشاق داماق قالین صامتتریندن ایشله نیر.

اؤرنک لر: اوخوماق (خواندن)، قورخونج (ترس آور)، آغیرلیق (سنگینی)، قیشقیرماق (داد و فریاد زدن)، دوققوز (عدد نه)، قاریشقا (مورچه)، قارغی (نی)، قیرخماق (تراشیدن) موی سر و پشم گوسفند و...، یاخش لیق (نیکی) ، قارشیلیق (دو جانبه).

گوردوگونوز کیمی ، بوردان صائتر تعیین انده ن ؛ صامت لر ایسه تعیین اولونان دیر.

بعضی سوزلریمیزده ، دیل اورتاسی - سرت داماق صامتتری (ک ، گ ، ی) ، قالین صامت لر ایله ده ایشله نمیشدی.

" ی " صامتی نین قالین صامت لر ایله ایشله نمه سی اوچون اؤرنک لر: یاخین (نزدیک) ، یوخاری (بالا) ، یورغون - آرغین (خسته و کوفته) ، آییق لیق (هوشیاری) ، یاغینتی (بارندگی) ، بیغماق (گرد آوردن).

" گ صامتی نین قالین صانتلر ایله ایشله نمه سینه اؤرنک لر: گوبۇد (کوبۇد) :
زۇمخت) ، گای (خنگو کودن) ، گوپ (چاخان ، لاف زن) ، گومبۇلتۇ (نام آوا ،
عُرمب) (۱) .

" ک " صامتی نین قالین صانتلر ایله ایشله نمه سینه اؤرنک لر: کول (بوته) ،
کول – کوس (خار و خَس) ، کاریخماق (اشتباه کردن).

بیر نچه سۆزوموزده ایسه دیل آرخاصی صامتلریندن اولان " خ و ق " صامتلی ،
اینجه صانتلر ایله ایشله نمیشدی:

اؤرنک لر: قره (سیاه) ، خَشیل (نوعی آش) ، خَرکیزله مک (قاپینی باغلاماق) ، خۇده ک
(انلاق سیز کیمسه) ، خوتک (جامیش بالاسی).

دیب یازی

(۱) یلتی / ولتو شکیلچی سی اولان و طبیعتده کی سسلری " یامسیلاما " سۆزلره فارسجادا
" نام آوا " دنییلیر.

صامتترین اویوشماسی

همگونی همخوانها

بعضاً بیر صامت باشقا صامتله یان – یانا اوتوردوقدا ، صامتلردن بیرى اوز فرق لندیرجی علامتلیندن نچه سینی آدن ونریب یانیندا اوتوردوغو صامتین خصوصیت لرینی کسب اندیر. بو حادثه یه " صامتترین اویوشماسی " (همگونی همخوان ها) دئییلیر.

صامتترین اویوشما حادثه سینی ، ایکی یئره بؤلک اولار:

(۱) تام اویوشما حادثه سی (همگونی کامل)

اگر یان – یانا دوشن ایکی صامتدن بیرى ، بوتون فرق لندیرجی علامتلینی الدن ونریب یانینداکی کیمی بیر صامته چنویریلیرسه ، بو حادثه سه یه " تام اویوشما " دئییلیر.

مثلاً " سندن " سوزونون " سننن " یا " قارلی " سوزونون " قاری " و هابئله " ایستی " سوزونون " ایسیسی " سوزونه ده گیشیلمه سی " تام اویوشما حادثه سی " دیر. بو " سس عوض لنمه حادثه سی " سوزلرین معناسینی ده گیشدیرمه ییب ، یالیز تلفظ ایش ینی یونگول لشدیریر.

(۲) یاریمچیق اویوشما حادثه سی (همگونی ناقص)

یاریمچیق اویوشما حادثه سینده یارانان صامت ، اوز یانینداکی صامت کیمی اولماییر ، بلکه تکجه بیر یا بیر نچه فرق لندیرجی علامتلی یانیندا اوتوردوغو صامت ایله اوخشارلیغی اولور.

اورنک اولاراق " آتار " (اسب ها) سوزونون " آتار " یا " گوزلوک " (عینک) کلمه سی نین " گوزدو " تلفظ اندیلمه سی.

اویوشما (بَنزه شمه) حادثه سینی جهت باخیمیندان دا ایکی یئره بؤلْمک اولار:

الف) ایره لی اویوشما (همگونی پیشرو ، همگونی پیشگرا)

ایره لی اویوشما حادثه سینده ، ایکی یان – یانا اوتورموش صامتدن ، اول ینجی صامت تغییرسیز قالبب ایکنجی سی عوض لشییر.

قاتلاماق (تا کردن) : قاتداماق

دوژلو (نمکین) : دوژدو

ایره لی اویوشما حادثه سی ، " تام " (کامل) یا " یاریمچیق " (ناقص) اولا بیلر:

آشاغیداکی مثاللارا دقت یئتیره ک:

تام ایره لی اویوشما (همگونی پیشرو کامل)			
قارری	قارلی (پُر برف)	ر (همخوان اول)	ل (همخوان دوم)
قانی	قانلی (خونین)	ن	ل
منن	مندن (از من)	ن	د
ایسی	ایستی (گرم)	س	ت
یاریمچیق ایره لی اویوشما (همگونی پیشرو ناقص)			
آتار	آتار (اسب ها) ^(۱)	د	ل
انلیمن	انلیمدن (از ملت من)	ن	د
تایباق	تایباق (یافتن)	ب	م

ب) گئری اویوشما (همگونی پسرو ، همگونی پسگرا)

گئری اویوشما حادثه سینده ، ایکی یان – یانا اوتورموش صامتدن ، ایکنجی سی تغییرسیز قالبب ایلک صامت عوض لشییر.

دانماق (انکار کردن) : دامماق

گئری اویوشما حادثه سی ده ، " تام " یا " یاریمچیق " اولا بیلر.

آشاغیداکی اورنک لر ، بو حادثه نی گؤستریر:

تام گنرى اويوشما (همگونی پسر و كامل)			
ر	ل	گلیرلر (می آیند)	گلیلر
ز	س	دوژ سوز (بی نمک)	دوسسوز
ن	م	یانماق (سوختن)	یامماق
ز	ج	ازجا (اندک)	اججا
ت	س	آت سیز (بی اسب)	آس سیز
یاریمچیق گنرى اويوشما (همگونی پسر و ناقص)			
چ	ش	ساج سیز (بی مو)	ساش سیز
ج	ژ	گۆج سۆز (ناتوان)	گۆژ سۆز
د	ت	سۆد سۆز (بدون شیر)	سۆت سۆز
ن	م	اون بیر (یازده)	اوم بیر

دیب یازی:

۱) آچیقلاما: " آتلار " سۆزوندە اولان کیپله شن – سۆزۆلن " ل " صامتی ، یاریمچیق اویوشما حادثه سینده ، کیپله شن – پارتلایان " د " صامت ینه چنوریلیر.

آتلار (اسب ها) : آتدار

بنله لیکله ، یان – یانا اوتوران " ت " و "د" صامتلی نین ایکی سی ده کیپله شن – پارتلایان صامتلدن اولور.

" گۆزلۆک " سرزوندە اولان سور " ل " صامتی ، یاریمچیق اویوشما حادثه سینده ؛ کویلو " د " صامت ینه چنوریلیر.

فرق لشمه حادثه سی

فرایند ناهمگونی

فرق لشمه حادثه سی ، اویوشما حادثه سی نین ترسی (عکسی) دیر. بو حادثه ده ، ایکی یان – یانا اوتورموش صامتدن بیر ی ، یانیندا اوتوردوغو صامت ایله اورتاق (مشترک) اولدوغو خصوصیت لرینی آلدن وئریب ، ده گیشیلیر.

اؤرنک اوچون " قاقماق " سۆزونده اولان " چ " و " م " صامتلی ؛ کیپله شمه خصوصیت لرینده اورتاق دیر. دانیشیق دیلینده باش وئره ن فرق لشمه حادثه سی اثرینده ، کیپله شن – سۆزولن " م " صامتی ، یانیندا اولان کیپله شن نوولو " چ " صامت ینه تأثیر انتدیگی اوچون " چ " صامتی ، اؤز کیپله شمه علامت ینه ایتیریپ ، نوولو (سۆرتۆنن) " ش " صامت ینه چنوریلیر.

قاقماق : قاشماق (فرق لشمه حادثه سی)

آچماق : آشماق (فرق لشمه حادثه سی)

ایچمک : ایشمک (فرق لشمه حادثه سی)

هابئله ، " چ " و " ج " صامتلی ریندن سونرا گلن صامت " د " صامتی اولورسا ، دانیشیق دیلینده بو ایکی صامت ، سۆرتۆنن " ش " و " ژ " صامتلی ایله عوض لشییر.

آجدی : آژدی

اؤچدو : اؤشدو

آغاجدان : آغازدان (آغاشدان)

بعضاً فرق لشمه حادثه سی ایله اویوشما حادثه سینی بیر کلمه ایچینده بیرلیکده باش وئردیگینی ده گۆرمک اولار. اؤرنک اوچون " گۆجلۆ " (نیرومند) سۆزونده کی سونور " ل " صامتی ، (اویوشما حادثه سی اثرینده) کۆیلۆ " د " صامت ینه چنوریلیر.

گۆجلۆ : گۆجدۆ (یاریمچیق اویوشما حادثه سی)

سونرا " د " صامتی نین تأثیری ایله " ج " صامتی ، سورتونن " ژ " صامت ینه چئوریلیر (فرق لشمه حادثه سی).

گۆجلیو ← گۆجدو (اویوشما) ← گۆژدو (فرق لشمه)

ساچلی ← ساچدی (اویوشما) ← ساشدی (فرق لشمه)

اویوشما حادثه سینده اولدوغو کیمی ، فرق لشمه حادثه سینده کی " سَس عوض لشمه حادثه سی " ده معنا ده بیشیجی دئییلدیر.

فرق لشمه حادثه سینی " جهت " باخیمیندان ایکی یئره بؤلمک اولار:

(۱) ایره لی فرق لشمه (ناهمگونی پیشرو)

اؤرنک : سککیز ← سکگیز (فرق لشمه)

(۲) گئری فرق لشمه (ناهمگونی پسرو)

اؤرنک لر: بیچمک ← بیشمک (درو کردن)

سئچمک ← سئشمک (برگزیدن)

سَسَلرین یئر ده ییشیمی

قلب

سؤزده اولان صامتتری نین دال – قاباق (ده گیشیک) اولماسینا " سَسَلرین یئر ده ییشیمی " (قلب) دئییلیر. بو حادثه دانیشیق دیلینده داها چوخ باش وئیریر.

اؤگره نمک (یاد گرفتن) ← اؤزگنمک

گؤسترمک (نشان دادن) ← گؤرستمک

یانلیش (خطا و اشتباه) ← یانلیش

توتساق (دوتساق) ← دوتساق (زندانی و اسیر)

ایله ری (اسکی تورکجه ده : ایلگه رو) : ایره لی (جلو ، پیش)

بو حادثه نی عربجه و فارسجادان آلینان سؤزلرده ده گؤرمک اولار:

مملکت (عربجه سؤز دور) ← مملکت

پرهیز (فارسجا سؤز دور) ← پهریز

بادیا (یونان دیلیندن) ← بایدا (دیگچه)

هجا

سۆزلهر هنجادان ، هجا ايسه بير صائت يا بير صائتله بيرليکده تلفظ انديله بيلن صامت (لر) دن يارانير.

سۆزون هجالارى نين سايى (تعدادى) ، او سۆزده ايشله ن صائت يا صائتلرين سايى ايله برابر دير.

اؤرنک اوچون " يورد " (سرزمين) سۆزو بير هجادان ؛ " آ - تا " سۆزو ايکى هجادان ؛ " گو - زه ل - ليک " سۆزو اوچ و " آر - خا - يين - ليق " (آرخايين ليق: آسوده دلى) سۆزو ايسه دؤرد هجا و بؤلگؤدن دؤزه لميشدى. اؤرنک لردن بللى اولدوغو کيمي ، هر هجادا يالنيز بير صائت ايشله بيلر.

هجالارى آدلاندىرما

- * صانت ايله باشلانان هجايما "اؤرتوسۆز هجا" دئيبيلير.
 - * صانت ايله قورتاران هجايما "آچيق هجا" دئيبيلير.
 - * صامت ايله باشلانان هجايما "اؤرتولو هجا" دئيبيلير.
 - * كۆيلو صامت (همخوان گرفته) ايله قورتاران هجايما "قاپالى هجا" (هجايما بستمه) دئيبيلير.
 - * سونور صامت ايله قورتاران هجايما "ياريم قاپالى هجا" دئيبيلير.
- هجا قورۇلۇشونۇ گۆسترمك اوچون ؛ كۆيلو صامتلىرى (C) ؛ سونور صامتلىرى (s) ؛ و صانتلىرى (v) ايله گۆستىرىلر.

آذربایجان دیلینده ایشله ن هجالار

دیلمیزده ایشله ن هجالاری ، آلتی جرگه یه بؤلمک اولار:

(۱) اورتوسوز – آچیق هجا

بو هجا تکجه بیر صانتدن یارانمیشدی (بو هجانین قیسالتما اشاره سی " v " حرفی دیر).

اؤرنک لر: آ- یاق ؛ او – غول ؛ او- شاق ؛ ای – ری (ایری: دُرُشت) ؛ او – گؤد (اؤگود: پَند) ؛ او – زوک (انگشتر) ؛ ا – تک (اتک : دامن زنانه ؛ دامنه ی کوه " داغین اته گی) ؛ ا- کیز (ائکیز: دوقلو) ؛ ای – شیق (ایشیق : نور ، برق).

(۲) اورتوسوز – قاپالی هجا

بو هجا ایکی جور دؤر:

الف) صانت ایله باشلانیب اوندان سونرا بیر صامتدن دؤزه لن هجا (vc : بیر صانت + بیر صامت)

اؤرنک لر: آت ؛ اوت(علف) ؛ ایش (کار و پیشه) ؛ اؤز – گه ؛ ایس – تی؛ ایگ – نه (ایینه : سوزن) ؛ آز – ماق (گمراه شدن ؛ آز – غین : گمراه) ؛ ایت – مک(گم شدن).

ب) صانت ایله باشلانیب اوندان سونرا ایکی صامتی اولان هجا (vcc : صانت + ایکی صامت)

اؤرنک لر: اؤست؛ آلت(پایین)؛ آند (سوگند)؛ آنگ (چانه)؛ ایلک (نخست)؛ آرت + ماق (آرتماق : افزایش یافتن) ؛ اورت – تمک (پوشاندن) ؛ اولج – مک (اندازه گرفتن).

۳) اورتۆسۆز – ياريم قاپالى هجا

صائت ايله باشلانيب سونرا سونور صامتلىر (م ، ن ، ر ، ل) ايله قورتارير (vs صائت + سونور صامت).

اؤرنك لر: **ايل** (سال) ؛ ائل (ملت) ؛ آل (دست) ؛ اون (عدد ده) ؛ اول – كه (اولكه) ؛ كشور) ؛ اين – جه (اينجه (نازك) ؛ اول – كر (اولكر : ستاره خوشه ي پروين) ؛ اور – كك (اوركك : رمنده ، ترسو) ؛ اور – تا (اورتا (ميانه) ؛ ائر – ته (بامداد) ؛ ائن – مك (پايين آمدن) ؛ اوم – ماق (اومماق : اميد) ؛ ام – مك (اممك : مكيدن) ؛ اوم – با (اومبا: استخوان داشتن، آرزو كردن لگن).

۴) اورتۆلۆ – آچيق هجا

بو هجا بير صامت ايله باشلانيب بير صائت ايله قورتارير (vc : صامت + صائت) (دكتور على محمد حق شناس ين آواشناسى كتابيندا بو هجاي " هجاي كوتاه " دنميشدى، ص ۱۳۸).

اؤرنك لر: **بو** – رو (بورو: لوله ، شيبور) ؛ بو – شا – ماق (طلاق دادن) ؛ قا – نا – ماق (خونريزي كردن) ؛ تو – خو – ماق (بافتن ؛ تو – خو: بافت در اصطلاح زيست شناسى) ؛ بو – يو – مك (بزرگ شدن) ؛ جا – لا – ماق (ريختن ، پاشيدن) ؛ بو – تون (كامل) ؛ دا – بان (پاشنه) ؛ قو – جا (پير) ؛ گو – روش (ديدار ، نظر) ؛ هو – روك (زلف بافته) ؛ يو – لو – خو – جو (يولوخوجو خسته ليك لر: بيمارى هاى مسرى و واگيردار).

۵) اورتۆلۆ – قاپالى هجا

بو هجا ايكي جور دور:

الف) بير صامت ايله باشلانيب ، بير كۆيلۆ صامت ايله قورتارير (CVC) : بير صامت + صائت + كۆيلۆ صامت) (دكتور حق شناس ين آواشناسى كتابيندا بو هجاي " هجاي متوسط " دنميشدى ، ص ۱۳۸).

اؤرنک لُر: **باش** ، بئش ، بوش (خالی) ، بیچ - مک ؛ بوی - ره ک(کلیه ، قلوه) ؛
 بیت - مک ؛ باخ - ماق ؛ پوز - ماق ؛ پوه - ره (پوهره) ؛ گز - مک ؛ سئو - مک .

(ب) صامت ایله باشلانیب ، ایکی صامت ایله قورتاریر (cvcc : صامت+ صانت+
 ایکی صامت) (دکتر حق شناس ین آواشناسی کتابیندا بو هجایا "هجای بلند" دئیلمیشدی،
 ص ۱۳۹).

اؤرنک لُر: **یورد** ؛ دورد ؛ قارت (زبر ، خشن) ؛ قورد ؛ پوشک (قرعه) ؛ جیرگ
 (ویتامین) ؛ برک ؛ بؤرک ؛ قیرخ (۴۰) ؛ گونگ (لوله سیمانی) ؛ کند (روستا) ؛ **دارت**-
 ماق

(آرد کردن) ؛ پورت - مک (سرخ شدن از شرم یا تب) ؛ سورت - مک (مالیدن ؛ کم کاری
 کردن) ؛ بیرت - ماق (دریدن) ؛ سیلک - مک (تکاندن) ؛ قورخ - ماق (ترسیدن) ؛
 سئ - **وینج** (شادی) ؛ قور - خونج (ترسناک) ؛ گو - لونج (خنده دار) ؛ قا - خیج
 (سرکوفت) ؛ آ - **غارت** - ماق (سفید کردن) ؛ قا - رالت - ماق (سیاه کردن) ؛ آ - زالت - ماق
 (کاستن) ؛ چو - خالت - ماق (افزودن) ؛ یو - غورت (ماست).

۶) اورتولۆ- یاریم قاپالی هجا

بو هجا صامتله باشلانیب سونور صامتله قورتاریر (cvs: صامت+
 صانت+سونور صامت) (دکتر حق شناس ین کتابیندا بو هجایا "هجای متوسط" دئیلمیشدی،
 ص ۱۳۸).

اؤرنک لُر: **چیم** - مک (آبتنی کردن) ؛ دام - ماق (چکه کردن) ؛ قال - ماق (ماندن) ؛ بیل - مک
 (دانستن) ؛ قار - تال (عقاب) ؛ یا - **شیل** (سبز) ؛ یا - لان (دروغ) ؛ پار - لاق (درخشان) ؛
 سان - جی (دردشکم و...) ؛ دام - جی (قطره) ؛ ما - رال (آهو) ؛ سا - **رال** - ماق (زرد شدن)
 ؛ کو - زه ر - مک (باشعله قرمز سوختن) ؛ دو - زه ل - مک (درست شدن).

سۆزلىرىن ھجالارىنى بۆلمەك ايش ینه ، سرزلىرىن " ھجالانماسى (تقطیع ھجایی) " دئییلیر. دیلیمیزده کی ، سۆزلىرىن ھجالارىنى آییرماقدا ، ایلک ھجadan سونراکی ھجالارىن "اؤرتۆلۆ ھجا"لاردان (صامتله باشلانان ھجا) اولدوغونو گۆرۆرۆک.

اؤرنک لر: اؤ- جا - ليق (بلندی)؛ اؤ- شۆ- مک (احساس سرما کردن)؛ آ- غیر- ليق (سنگینی ، وزن) ؛ اؤ- ره ک (قلب).

سس آر تيمى

سۆزون كۆكۆ صانت ايله قورتارميشسا؛ بو كۆكه صانت ايله باشلانان شكيلچى آر تيرماق اوچون ، كۆك ايله شكيلچى آراسينا " بيتيشديرىجى صامت " (صامت ميانجى) آر تيرمالى ييق. بو حادثه يه " سس آر تيمى " (افزايش صوتى، اضافه) دئييلير.

بو حادثه ، ديليميزده ايكي صانت ين يان – يانا ايشله نمه ديگيني گؤسترير. سس آر تيمى حادثه سيني ايكي يئره بؤلْمك اولار:

الف) دائمى سس آر تيمى

دائمى سس آر تيمى حادثه سينده " ي " ، " ن " ، " س " صامتلى بيتيشديرىجى صامت اولاراق ايكي صانت ين آراسيندا ايشله نير.

(ا) " ي " صامتى نين آر تيمى

الف) صانت ايله قورتاران اسملرين يۆنلۆك حاليندا (حالت مفعول بواسطه ، مفعول برأى):

قايى + ي + ا = قاييا

آتا + ي + ا = آتيا

ايچرى + ي + ه = ايچرى يه

ب) صانت ايله قورتاران فعللرين ايندىكى زمان شكلىنى قورماقدا

اوخو (كۆك) + ي + وُر: اوخويور

گۆزله (كۆك) + ي + ير: گۆزله يير

ایشله (كۆك) + ى + ير: ايشله بىر

(ج) "سو" و "نه" سۆزلىرى نىن "بىيه لىك (ملكى) ، تاثيرلىك (مفعول بىواسطه ، مفعول رايى) ، يۇنلۆك (مفعول برائى) " حاللاریندا

سو + ى + و : سوئو (تاثيرلىك حالى)

سو + ى + وُن : سوئون (بىيه لىك حالى)

سو + ى + ا : سويا (يۇنلوك حالى)

نه + ى + ى = نه يى (تاثيرلىك حالى)

نه + ى + بين = نه بين (بىيه لىك حالى)

نه + ى + ه = نه يه (يۇنلوك حالى)

(۲) "ن" صامتى نىن آرتىمى

(الف) صانت ايله قۇرتاران اسملرىن بىيه لىك و تاثيرلىك حاللاریندا

قاپى + ن + ين = قاپى نىن (بىيه لىك حالى)

قونشو + ن + وُن = قونشونون (بىيه لىك حالى)

گۆزگۆ + ن + وُن = گۆزگۆنون (بىيه لىك حالى)

قاپى + ن + ى = قاپى نى (تاثيرلىك حالى)

قونشو + ن + و = قونشونو (تاثيرلىك حالى)

گۆزگۆ + ن + و = گۆزگۆنو (تاثيرلىك حالى)

(ب) "بو" و "او" سۆزلىرىنده

بو + ن + و = بونو

بۇ + ن + وُن = بۇنۇن

بۇ + ن + دا = بۇندا (بئرلىك ھالى)

بۇ + ن + دان = بۇندان (چېخىش لىق ھالى)

بۇ + ن + جا = بۇنجا

بۇ + ن + لار = بۇنلار

بۇ + ن + سۇز (شكىلچى) = بۇنسۇز

بۇ + ن + جىغاز (كىچىلتمە شكىلچى سى) = بۇنجىغاز

اۇ + ن + وُن = اۇنۇن

اۇ + ن + وُ = اۇنۇ

اۇ + ن + دان = اۇندان

اۇ + ن + دا = اۇندا

اۇ + ن + ا = اۇنا

اۇ + ن + لار = اۇنلار

اۇ + ن + جا = اۇنجا

ج) اۇچۇنچۇ شخصىن تكى (مۇردى) نىن و جمع نىن " مَنسوبىت شكىلچى سى " سىنى قىبول انتمىش سۇزلىرىن مختلف ھاللارنىدا

ألى (اونون ألى) + ن + ى = الینى

ألرى + ن + دن = ألرىندە

الى + ن + دن = الیندن

ألرى + ن + ى = ألرىنى

۳) " س " صامتی نین آرتیمی

" س " صامتی یالنیز یالنیز صانتله قورتاران اسملر ، اوچونجو شخصین تکی نین منسوبیت شکیلچی سینی قبول ائتدیگده کؤکله شکیلچی آراسینا آرتیریلیر.

قاپی + س + ی = قاپیسی

قونشو + س + و = قونشوسو

گۆزگۆ + س + و = گۆزگۆسو

ب) تصادفی سس آرتیمی

بو حادثه یه یالنیز بیر نچه سۆزوموزده توش گلمک اولار.

تصادفی سس آرتیمی	
یئنی تورکجه	اسکی تورکجه
یئددی (هفت)	یئتی
سکیز (هشت)	سکیز
دوققوز (نه)	توکوز
ووروش (جنگ)	اوروش
هورکمک (رمیدن)	اورکمک

تصادفی سس آرتیمی نی باشقا دیللردن آینمیش شۆزلرده ده گۆرمک اولار.

مثال اوچون ، " اوروچ " سۆزو اسکی فارسجاداکی " روچ " (ایندیکی فارسجادا " روز ") سۆزوندن آینمیش ؛ تورکجه ده " ر " صامتی نین سۆز باشیندا ایشله نمه دیگی اوچون بیر صانت بو سۆزون قاباغینا آرتیریلیمیشدی.

او + روچ : اوروچ (روزه ، صوم)

دیب یازی

تورکجه ده اسمین آلتی حالتی وار دیر.

بو حاللارین هر بیرینی اؤزه ل (خاص) بیر سورغۇ -سؤال جوابیندا ایشله نیر.

اسمین حاللاری	انگلیزجه قارشیلیغی	سورغۇ - سواللاری
آدلیق حال	Nominative case	کیم ، نه ، هارا ؟
ییه لیک حال	Possessive case	کیمین ، نه یین ، هارانین ؟
یۆنلۆک حال	Dative case	کیمه ، نه یه ، هارایا؟
تأثیرلیک حال	Accusative case	کیمی ، نه یی ، هارانی ؟
یئرلیک حال	Locative case	کیمده ، نه ده ، هارادا؟
چیخیشلیق حال	Ablative case	کیمدن ، نڈن ، هارادان؟

سَس دۆشۆمۆ

كاهش صوتی ، حذف

بۇ حادثه دانیشیق دیلینده گنیش یاییلمیش حادثه لردن دیر.

بو حادثه اسکی تورکجه ده ده باش وئرمیشدی.

آدیغ (اسکی تورکجه): آیی (خرس)

هابنله ، ادبی متنلریمیزده ده بو حادثه یه راست گلکم اولار:

روشن **یوزون** کی ، زولفون اولوبدور نقاب اونا

نسبت دیر ابر ایچینده ماه و آفتاب اونا

(شاه اسماعیل ختایی (۱۶- نجی یوز ایلیک)

عاجز اولموش بیخماغا آه ایله کوهی کوهکن

نیلسون مسکین ، اونون عشقی هم **اول** مقدار ایمیش

(ملا محمد فضولی)

ساجینا اویموش خیالیم چونکی عنبر بو کیمی

اول سبب دن اینجه لیب قدیم اولوبدور مؤ کیمی

ملا پناه واقف (۱۸- نجی یوز ایلیک)

سَس دۆشۆمۆ (حذف) حادثه سینی آشاغیداکی یئرلرده گۆستریمک اولار:

(۱) **اۆچۆن** و **ایله** قوشما (حرف اضافه) سی نین ایلک صائتی

نه + اۆچۆن : نچۆن

بیزیم + ایله : بیزیمله

(۲) **بورا** ، **اورا** ، **هارا** ، سۆزلرینده کی " آ " صائتی نین " یئرلیک و چیخیش لیک " حالیندا دۆشمه سی

بورادا : بوردادا

بوردان : بوردان

هارادا : هارادا

هارادان : هارادان

(۳) " **سی نیز** " شکیلچی سینده " ن " صامتی نی دۆشمه سی

یاخشسی سینیز : یاخشسی سیز

آلارسینیز : آلارسیز

گلمیش سینیز : گلمیش سیز

گۆره جک سینیز : گۆره جک سیز

(۴) ایندیکی زمان ین انکار شکیلچی سینده " آی " و " ه " صائتی دۆشۆر.

آلماییر : آلماییر

گلمه ییر : گلمیر

اوخوماییر : اوخومور

گۆرمە يير: گۆرمور

(۵) **دېر** فعلينده " ر " صامتى نين دۆشمە سى

آليب دير: آليبدى

گۆرۆب دۆر: گۆرۆبدۆ

(۶) **ايدى** ، **ايميش** فعللىرى و " **ايسه** " سۆزونده

آلميش ايدى: آلميشدى

آلير ايدى: آليردى

گلميش ايدى: گلميشدى

گلير ايدى: گليردى

اوخوموش ايدى: اوخوموشدو

گۆرمۆش ايدى: گۆرمۆشدو

آلار ايميش: آلارميش

گلير ايميش: گليرميش

آلير ايسه: آليرسا

اوخوئور ايسه : اوخورسا

(۷) " **ش** " صامتى نين ماضى نقلى فعلينده دۆشمە سى

آلميش + سان: آلميسان

گلميش + سى نيز : گلميس نيز

۸) صانت ايله قۇرتاران عددره ، سيرا سايلار (اعداد ترتیبی) دۆزه لده ن شکیلچی
آرتیرماقدا

ایکی (صانت ايله قۇرتارمیش سای) + ینجی: ایکینجی

آلتی + ینجی: آلتینجی

یئددی + ینجی: یئددینجی

(بورادا ایکی صانتدن بیرى دۆشۆر)

۹) ایکینجی هجالاریندا قاپالی صانتی اولان سۆزلرده ، شکیلچی آرتیریلاندا ،
ایکینجی هجانین قاپالی صانتی دۆشۆر:

کۆنۆل + وْم (شکیلچی) : کۆنولوم – کۆنلۆم

اوغۇل + وُ (شکیلچی): اوغۇلو – اوغُلۇ

آغیز + ین (شکیلچی): آغیزین- آغزین

واژه نامه آواشناسی

آذربایجانجا- فارسجا

آچیق هجا: هجای باز

آچیق صائتئر: واکه های باز

آدلیق حالتی: حالت فاعلی (دستور زبان)

آرخا سیرا صائتئر: واکه های پسین

آغیز بوشلوغو: حفره ی دهان

آغیز صامتئری: همخوان های دهانی

آلینما سؤزلر: واژه های دخیل ، واژه های قرضی

اؤزؤن صامتئر: واکه های بلند

اویوشما: همگونی

اودلاق صامتی: همخوان چاکنایی ، حلقی

اؤن سیرا صائتئر: واکه های پیشین

اؤن شیکیلچی: پیشوند

اینجه صائتئر: واکه های پیشین ، واکه های پیشزبانی

باشلانغیج مرحله سی: مرحله ی آمادگی ، مرحله ی گرایش

باش جمله: جمله ی پایه (هسته)

بوداق جمله: جمله ی پیرو (وابسته)

باغلابیجی: حرف ربط

بؤرؤن بوشلوغو: حفره ی بینی ، خیشوم

بُورُون صامتتری: همخوان های خیشومی ، عُنَه ای

بوغاز: حلق

بیتیشدیرجی صامت: صامت میانجی

پارتلایان صامتتر: همخوان های انفجاری

تأثیر لیک حالی: حالت مفعول رایبی ، مفعول صریح ، مفعول بیواسطه

تاماملیق: متمم

تام ایره لی اوئوشما: همگونی پیشرو (پیشگرای) کامل

تام گئری اوئوشما : همگونی پسرو (پسگرای) کامل

تیتیره ک صامت: همخوان لرزشی

چالارلیق : واجگونه

چیخیشلیق حالی : مفعول ازی

داماق: کام دهان

دوداقلانما: گردشگی (لبها)

دوداقلانان صانتلر: واکه های گرد

دوداقلانمایان صانتلر: واکه های گسترده

دوداق - دیش صامتتری: هخوانهای لبی- دندانی

دیل آرخاصی صانتلری: واکه های پسزبانی ، پسین

دیل اورتاسی صانتی: واکه ی میانی

دیل اوئو: (هخوان) تیغه ای ، پیشزبانی

دیل اوئو صانتلری: واکه های پسزبانی

دیله ک : ملاز ، زبان کوچک

دیلهچیلیک: زیانتشناسی

سرت داماق: سختکام

سس آرتیمی: افزایش ، اضافه

سس دوشومو : حذف

سس تئلری: تارهای آوا ، تارهای صوتی

سوز ده گیشدیریجی (ده بیشدیریجی) شکیلچی: پسوند صرفی

سوز دوزه لدیجی شکیلچی: پسوند اشتقاقی

سونلوق مرحله : مرحله ی انجام ، مرحله ی رهش

شکیلچی: وند (پسوند، میانوند ، پیشوند)

صانت ؛ سسلی: واکه ، مصوت

صانتلر ایله صانتلر آهنگی: همگونی همخوان با واکه

صانتلرین آهنگی: هماهنگی واکه ای

صامت ؛ سس سیز: همخوان ، مُصمّت

صامت بیرلشمه لری: خوشه های همخوانی

علاوه: (در دستور زبان) بدل

عمله گلمه اوصولو: نحوه ی تولید (فراگویی)

علمه گلمه یئری: جایگاه تولید ، مخرج ، واجگاه

فاصله مرحله سی: مرحله ی درنگ ، مرحله ی گیرش

فرق لشمه: ناهمگونی

فَرْق اُنْدیرِجی علامتِلر: مشخصه های تمایز دهنده

فعلی باغلاما: (تقریبا معادل) وجه وصفی

فعلین تعریف له نمه ین فورماسی: گروه فعلی ناخود ایستا

فوق الخطی واحدلر: واحدهای زیرزنجیری

فونئتیک حادثه لر: فرآیندهای آوایی

قاپالی هجا: هجای بسته

قاپالی صائتلر: واکه های بسته

قالین صائتلر: واکه های پسین ، پسزبانی

قوشا دوداق صامتلی: همخوان های دو لبی

قوشما: حرف اضافه

قووشوق صامتلر: همخوان های مرکب، همخوان های انسدادی-سایشی

قیسا صائتلر: واکه های کوتاه

کار: (همخوان) بیواک

کارلاشما: واگرفتگی

کؤک: ریشه (واژه و فعل)

کؤیلؤ صامتلر: همخوان های گرفته ، همخوان های بریده

کیپله شن صامتلر: همخوان های انسدادی ، بستواج ها

کیپله شن - پارتلایان صامتلر: همخوان های انسدادی- انفجاری

کیپله شن - نوولؤ صامتلر: همخوان های انسدادی-سایشی

مانعه : گرفتگی

نَفس بُوْرُوْسُوْ: نای

نَفسلی صامتلر: همخوان های دمیده

نوُولُوْ صامتلر: همخوان های سایشی ، سایواج ها

وُورُغُوْ: تکیه

وورغولو هجا: هجای تکیه دار ، هجای تکیه بر

هاوا آخینی: جریان هوا

یاریم آچیق صائتلر: واکه های نیم باز

یاریم قاپالی صائتلر: واکه های نیم بسته

یاریمچیق ایره لی اوْیوْشما: همگونی پیشرو ناقص

یاریمچیق گئری اوْیوْشما: همگونی پسرو ناقص

یاریمچیق مانعه: گرفتگی ناقص

یازی اشاره لری: علائم خطی، نشانه های نوشتاری (حروف الفباء)

یئرلیک حالی: حالت (مفعول) مکانی

یوْمُوْشاق داماق: نرمکام

یوْواق صامتلری: همخوان های لثوی-کامی

یوْنلۆک حالی: مفعول برایی ، مفعول بواسطه

یبیه لیک: حالت اضافه ، حالت ملکی

انگلیز جه – آذربایجانجا (انگلیسی به ترکی آذربایجانی)

Ablative	چیخیشلیق حال
Accusative case	تأثیرلیک حال
Active articulators	فعال عضولر
Affricates	قوؤووشوق صامتئر، کیپله شن – نوولو صامتئر
Airstream (air- steam)	هاوا آخینی
Allophone	چالارلیق (فونئم لرده)
Alveolar (consonants)	دیش آرخاسی (صامتئری)
Aspirated	نفسلی (صامتئر)
Assimilation	اویوشما
Back vowels	قالین صانتئر؛ آرخاسیرا صانتئر، دیل آرخاسی صانتئری
Bilabial	قوشا دوُداق
Central vowels	دیل اورتاسی صانتی
Close syllable	قاپالی هجا
Close vowels	قاپالی صانتئر
closure	مانعه
Closure phase	باشلانغیج مرحله سی

Complete assimilation	تام اويوشما
Complete closure	تام مانعه
Consonant	صامت
Consonant clusters	صامت بيرلشمه لري
Consonant groups	صامت بيرلشمه لري
Coronal	ديل اونو (صامتري)
Dative case	يؤنلوك حال
Derivational affixes	سؤز دوزه لديجي شكيلچي لر
Devoicing	كارلاشما
Dissimilation	فَرَق لشمه
Distinctive feature	فَرَق لنديريجي علامت لر
Explosives	پارتلايان صامت لر ، پارتلايشلي صامت لر
Fricatives	سورتونن (نؤولو) صامت لر
Friction	سورتونمه
Front vowels	ديل اونو صئتلري ، اينجه صائتلر ، اؤن سيرا صائتلر
Half – close vowels	ياريم قاپالي صائتلر
Half – open vowels	ياريم آچيق صائتلر
Hard palate	سَرَت داماَق
Hold phase	فاصله مرحله سي

Incomplete closure	ياريمچيق مانعه
Inflectional affixes	سوز (ده گيشديريجي / ده بيشديريجي) شكيچيلر
Labio-dental	دوداق- ديش (صامتري)
Linguistics	ديلچيليك
Liquids	سوزولن صامتير
Locative case	يئرليك حال
Loan words	آلينا سوزلر
Long vowels	اوزون صائتلر
Maner of articulation	عمله گلمه اوصولو
Metathesis	سسلرين يئر ده بيشيمي
Nasal	بورون صامتري
Nasal cavity	بورون بوشلوغو
Nominative case	ادليق حال
Non- finite forms of verb	فعلين تعريف لنمه ين فورماسي
Non- rounded	دوداقلانمايان (صائتلر)
Obstruents	كويلو (صامتير)
Onomatopoeia	يامسيلامالار (گورولتو ، سيزيلتي)
Open vowels	اچيق صائتلر

Oral cavity	آغيز بوئشلوُغو
Orals	آغير صامتلري
Organs of speech	دانيشيق عضولري
Palate	داماق
Palate – alveolar consonants	يوُواق صامتلري
Partial assimilation	ياريمچيق اوُيوشما
Partial closure	ياريمچيق مانعه
pharynx	بوُغاز
Place (point) of articulation	عمله گلمه يئري
Plosives	پارتلايان (پارتلايشلي) صامتلر
Progressive assimilation	ايره لي اوُيوشما
Pronoun	عوض ليك
Regressive assimilation	گئري اوُيوشما
Release phase	سونلوق مرحله سي
Root	كوك
Rounded vowels	دوداقلانان صنتلر
Rounding	دوداقلانما
Soft palate	يوُموُشاق داماق
Sonorant	سونور (صامت)

Sound change	سَسَّ عَوْضَ لَنَمَه حَادَثَه سِي
Speech sounds	دَانِيَشِيَق سَسَلَرِي
Spirant	سَوْرَتَوْنَن (صَامْتَلَر)
Spread vowels	دُوْدَاقْلَانَمَايَان صَائْتَلَر
Stops	كِيپِلَه شَن صَامْتَلَر
Stress	وُورْغُو
Stressed syllable	وُورْغُوْلُو هَجَا
Syllable	هَجَا
Syllabification	هَجَالَانَمَا
Unrounded vowels	دُوْدَاقْلَانَمَايَان صَائْتَلَر
Uvula	دِيْلْچَاك
Velum	يُوْمُوْشَاق دَامَاق
Vibration	تِيْتَرَه مَه (سَسَّ تَنَلَلَرِي نِيْن تِيْتَرَه مَه سِي)
Vocal cords	سَسَّ تَنَلَلَرِي
Voiced	جِيْنِگِيْلَتِي لِي
Voiceless	كَار (صَامْتَلَر)
Vowels	صَائْتَلَر (سَسَلِي لَر)
Vowel harmony	صَائْتَلَرِيْن آهَنْگِي
Word	سُوْز

استانبولجا- فارسجا (تركي استانبولي به فارسي)

Ad durumu	حالت فاعلي
Açık hece	هجاي باز
Ağızsıl ünlü = ağız ünlüsü	واکه ي دهاني
Akıcı ünsüz Anlam bilimi	همخوان روان معناشناسي
Anlam daralması	محدویت معنایي
Anlam değişmesi	تحول معنایي
Anlam genişlemesi	گسترش معنایي
Art damak	پسکام
Avurt ünsüzü	همخوان کناري (همخوان " ل ")
Bağlaç	حرف ربط
Belirtme durumu	مفعول (مفعول بیواسطه/ مفعول رایي)
Benzeşme	همگوني
Benzeşmezlik	ناهمگوني
Biçim birimi	تکواژ ، واژک
Bükünlü diller	زبان هاي تصریفي
Çift dudak	(همخوان) دو لبی

Çıkma durumu	مفعول ازي
Dar ünlü	واکه ي بسته
Dönüşme	همگوني
Dudaksıl	(همخوان) لبي
Düz ünlü	واکه ي گسترده
Diş eti ünsüzü	همخوان لثوي
Diş eti damak ünsüzü	همخوان لثوي- کامي
Diş dudak ünsüzü	همخوان لبي- لثوي
Diş ünsüzü	همخوان دنداني
Dil bilgisi	دستور زبان
Dil bilimi	زبان شناسي
Damak	کام
Damaksı = damaksıl	(همخوان) کامي
Ek	وند (پيشوند ، میانوند ، پسوند)
Engel	گرفتگی ، بست ، بندش ، مانع
Fiilimsi (eylemsi)	گروه فعلي ناخود ايستا
Fışılıtlı	(همخوان) صفيري
Geniş ünlü	واکه ي باز
Geniz	حفره ي بيني ، خيشوم

Genizsi	خيشومي
Geniz ünsüzü	همخوان خيشومي
Gerileyici benzeşme	همگوني پسرو (پسگرا)
Gırtlak	چاکناي
Gırtlaksı	چاکنايي
Gırtlak ünsüzü	همخوان چاکنايي
Göçüşme	قلب
Hece	هجا
Harf	حرف
llerileyici benzeşme	همگوني پيشرو (پيشگرا)
Ince ünlü	واکه ي پيشين ، پيشزباني
Kalın ünlü	واکه ي پسین ؛ پسزباني
Kalma durumu	مفعول مکاني
Kapalı hece	هجاي بسته
kaynaştırma	ادغام
Koryucu ünsüz	صامت (واج) میانجي
Kök	ريشه
Küçük dil	ملازه ، زبان کوچک
Küçük dil ünsüzü	همخوان ملازي

Metatez	قلب
Ön ek	پيشوند
Ön damak	پيشكام
Ötümlü	واكدار ؛ واكبر
Ötümsüz	بيواك
Patlayıcı	(همخوان) انفجاري
Ses	آوا ، صوت
Ses biliği	آواشناسي
Ses bilimi	واجشناسي
Ses dalgaları	امواج صوتي
Ses düşmesi	حذف
Ses kırıları (telleri)	تارهاي آوا (صوتي)
Sert damak	سختكام
Sızıcı ünsüz	همخوان سايشي (سايواج)
sürtünücü	سايشي
Temel cümle	جمله پایه (هسته)
titreşimli	واكدار

قائناقلار (فهرست منابع و مأخذ):

- ۱) قرآن کریم ؛ ترجمه ائده نلر: ضياء بنيادوف و واسيم محمد علي يئف ، آذر نسر ، ۱۹۹۲ .
- ۲) استرآبادی، ميرزا مهدي خان؛ سنگلاخ (فرهنگ ترکی به فارسی)، ویرایش: روشن خیاوی، نشر مرکز ، چاپ اول ۱۳۷۳ .
- ۳) باطنی ، دکتر محمد رضا؛ توصيف ساختمان دستوری زبان فارسی ، مؤسسه انتشارات امير کبير، تهران ، ۱۳۷۲ .
- ۴) باقري ، دکتر مهري؛ مقدمات زبان شناسي ؛ دانشگاه تبريز ، چاپ دوم ، ۱۳۷۱ .
- ۵) پالمر، فرانک ؛ نگاهی تازه به معنی شناسی ، ترجمه کورش صفوی، نشر مرکز، چاپ پنگوئن ، چاپ اول ۱۳۶۶ .
- ۶) ترابي ، محمد علي ؛ فرهنگ زبان شناسي ؛ چاپ اول ، ۱۳۵۷ .
- ۷) ثمره ، دکتر یدالله ؛ آواشناسي زبان فارسي ؛ مرکز نشر دانشگاهي ، چاپ سوم ، ۱۳۷۱ .
- ۸) حق شناس ، دکتر علي محمد ؛ آواشناسي (فوننتیک) ؛ انتشارات آگاه ، چاپ سوم ۱۳۷۱ .
- ۹) ریچاد ، جك (و مؤلفین دیگر) ؛ فرهنگ توضیحي زبان شناسي کاربرد ي لانگمن ؛ ترجمه و تالیف : دکتر حسين وثوقي ، دکتر سيد اکبر مير حسني ، مرکز ترجمه و نشر کتاب ، چاپ اول ، ۱۳۷۲ .
- ۱۰) فالك ، جوليا اس ؛ زبان شناسي و زبان ؛ ترجمه خسرو غلامعلي زاده ، انتشارات آستان قدس رضوي ، چاپ سوم ، ۱۳۷۲ .

- (۱۱) فرزانه، م.ع.؛ مبانی دستور زبان آذربایجانی؛ انتشارات فرزانه، چاپ کاویان، چاپ دوم ۱۳۵۷ (اصوات کلمات، صص ۵۶-۵۷).
- (۱۲) کاشغری، محمود بن حسین بن محمد؛ دیوان لغات الترك؛ ترجمه و تنظیم و ترتیب الفبایی: دکتر سید محمد دبیرسیاقی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول ۱۳۷۵.
- (۱۳) مشکوة الدینی، دکتر مهدی؛ سیر زبانشناسی؛ دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ ۱۳۷۳.
- (۱۴) میر حیدر، حسین؛ معارف گیاهی (کاربرد گیاهان در پیشگیری و درمان بیماری ها)؛ دفتر نشر فرهنگ اسلامی (۱-۸ ج).
- (۱۵) نجفی، ابوالحسن؛ مبانی زبان شناسی و کاربرد آن در زبان فارسی؛ انتشارات نیلوفر، چاپ دوم ۱۳۷۱.
- (۱۶) هایمن، لاری ام.؛ نظام آوایی زبان "نظریه و تحلیل"؛ ترجمه دکتر یدالله ثمره، فرهنگ معاصر، چاپ اول، ۱۳۶۸.
- (۱۷) یول، جورج؛ زبان؛ ترجمه دکتر حسین وثوقی، مرکز ترجمه و نشر کتاب، چاپ دوم، ۱۳۷۳.
- (۱۸) آخوندوف، پروفیسور آغا موسی؛ آذربایجان دیلی نین فوننتیکاسی، باکی، معارف نشریاتی، ۱۹۸۴.
- (۱۹) اروجوو، م.ع.؛ آذربایجان دیلی نین ایضاحی لغتی؛ کؤچوره ن: بهزاد بهزادی، چاپ اول، بهار ۱۳۷۶.
- (۲۰) پیرهاشمی، تیمور؛ آنری دیلی نین گرامری "دستور زبان ترکی"؛ انتشارات دانشگاه تبریز، چاپ اول ۱۳۶۸.
- (۲۱) حسن أف، قاسم (و باشقالاری...)؛ آذربایجان دیلی نین گرامری؛ کؤچوره ن: عادل ارشادی فر، انتشارات تلاش، چاپ اول، ۱۳۷۰.

۲۲) شوکورلو ، علی عیسی ؛ قدیم تورک یازیلی آبیده لری نین دیلی ؛
معارف نشریاتی ، باکی ، ۱۹۹۳ .

۲۳) ع-ح داشقین ؛ فرهنگ ترکی (سۆزلوک) ؛ انتشارات یاران ، چاپ
اول .

۲۴) نورو اوغلو ، محمد؛ آذربایجان غزللری ؛ آذر نشر ، ۱۹۹۱ .

۲۵) نوروزی ، شاهپور ؛ [نامه] آذربایجان ؛ سس بیلگی سینین
درسلری ؛ (۶۹-۸۸ ساییلاری) .

۲۶) فضولی ، ملامحمد؛ غزلر ؛ یازیچی نشریاتی، باکو، ۱۹۸۲ .